

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΗ
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ

ΦΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ:
ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ Ο.Ο.Σ.Α.

Μπασιμακοπούλου Ευγενία

Διπλωματική Εργασία υποβληθείσα στο Τμήμα Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου
Πειραιώς ως μέρος των απαιτήσεων για την απόκτηση Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στην
Οικονομική και Επιχειρησιακή Στρατηγική

Πειραιάς, Οκτώβριος 2016

**UNIVERSITY OF PIRAEUS
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

**MASTER PROGRAM IN
ECONOMIC AND BUSINESS STRATEGY**

**TAXES AND UNDERGROUND ECONOMY:
A STUDY OF THE OECD COUNTRIES.**

**By
Basimakopoulou Evgenia**

Master Thesis submitted to the Department of Economics of the University of Piraeus in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts in Economic and Business Strategy

Piraeus, Greece, October 2016

*Αφιερώνεται στην οικογένειά μου
και στους Ηλία και Σωτήρη.*

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας διπλωματικής διατριβής, αισθάνομαι την υποχρέωση να εκφράσω τις ιδιαίτερες ευχαριστίες μου στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Κωνσταντίνο Ελευθερίου για την πολύτιμη συνεργασία, τη σημαντικότερη προσφορά των γνώσεων και της εμπειρίας του, καθώς και για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου, οι οποίοι με στήριξαν από τα πρώτα βήματα των σπουδών μου έως και σήμερα.

ΦΟΡΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: ΜΙΑ ΜΕΛΕΤΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΧΩΡΕΣ ΤΟΥ Ο.Ο.Σ.Α.

Σημαντικοί Όροι: παραοικονομία, φόροι, φοροδιαφυγή, άμεσοι φόροι, έμμεσοι φόροι, ανεργία, φορολογία εταιρικών κερδών

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με την έκταση του φαινομένου της παραοικονομίας και της φορολογίας, που αποτελούν βασικό αντικείμενο ενδιαφέροντος της οικονομικής και πολιτικής ζωής της Ελλάδας τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Ο βασικός λόγος εκπόνησης της συγκεκριμένης μελέτης είναι να παρουσιάσει ένα πλαίσιο που θα επιτρέψει στον αναγνώστη την κατανόηση των εννοιών αυτών. Με τη βοήθεια οικονομετρικού υποδείγματος, διερευνάται ο βαθμός ευαισθησίας του ποσοστού της παραοικονομίας σε μακροοικονομικές μεταβλητές όπως είναι η φορολογία των επιχειρήσεων, η ανεργία, οι άμεσοι και έμμεσοι φόροι τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Η μεθοδολογία που αξιοποιείται βασίζεται στη βιβλιογραφική επισκόπηση, όπου αναπτύχθηκε λεπτομερώς το φαινόμενο της παραοικονομίας. Επίσης γίνεται περιγραφή του Ελληνικού φορολογικού συστήματος καθώς και του φαινομένου της φοροδιαφυγής. Τέλος, μέσα από στατιστική ανάλυση δευτερογενών στοιχείων παρουσιάζεται η επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων της παραοικονομίας για τις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. πριν και κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης.

TAXES AND UNDERGROUND ECONOMY: A STUDY OF THE OECD COUNTRIES.

Keywords: underground economy, corporate taxes, tax evasion, direct taxes, indirect taxes, unemployment, taxes on corporate profits

Abstract

This master thesis explores the relationship between the shadow economy and taxation, two of the most interesting subjects of economic and political life in our country, due to the recent economic crisis. The main purpose of this study is to provide a framework that will allow the reader to understand these concepts. An econometric model was developed in order to demonstrate the sensitivity of the shadow economy rate to tax and macroeconomic variables, such as corporate taxes, unemployment, direct and indirect taxes, for the last 15 years. The methodology used on literature review, which demonstrates in detail the phenomenon of underground economy. In addition there is a description and analysis of the Greek Tax System and tax evasion. Finally, through statistical analysis of secondary data, efforts made to present the influence of the determinants of the shadow economy, for the countries-members of OECD, before and after the economic crisis.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	vii
Abstract	ix
Κατάλογος Πινάκων.....	xiii
Κατάλογος Διαγραμμάτων	xiv
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ	1
1.1 Το αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας.....	1
1.2 Στόχοι της διπλωματικής εργασίας.....	2
1.3 Μεθοδολογία της έρευνας.....	2
1.4 Συμπεράσματα και συνεισφορά της διπλωματικής διατριβής.	3
1.5 Δομή της διπλωματικής διατριβής.....	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ.....	5
2.1 Εισαγωγή.....	5
2.2 Εννοιολογική οριοθέτηση της παραοικονομίας.....	5
2.3 Προσδιοριστικοί παράγοντες, βασικά αίτια και μορφές της παραοικονομίας.....	9
2.4 Συνέπειες	15
2.4.1 Δυσμενείς συνέπειες	15
2.5.2 Ευεργετικές συνέπειες.....	19
2.6 Μέθοδοι εκτίμησης του μεγέθους της παραοικονομίας	20
2.7 Ανακεφαλαίωση.....	24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ.....	25
3.1 Εισαγωγή.....	25
3.2 Ορισμοί και εισαγωγικές έννοιες.....	26
3.3 Οι διακρίσεις των φόρων.....	28
3.4 Ουσιώδη Στοιχεία του Φόρου.....	29
3.4.1 Φορολογικοί Συντελεστές.....	29
3.4.2 Το Υποκείμενο του φόρου.....	29
3.4.3 Το Αντικείμενο του Φόρου.....	29
3.5 Το φορολογικό πλαίσιο στην Ελλάδα.....	30
3.6 Εννοιολογική οριοθέτηση της Φοροδιαφυγής.....	33
3.7 Προσδιοριστικοί παράγοντες και συνέπειες της φοροδιαφυγής.....	37
3.8 Ανακεφαλαίωση.....	41
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	42
4.1 Εισαγωγή.....	42
4.2 Ερευνητικές Υποθέσεις.....	43
4.3 Μοντέλο Παλινδρόμησης.....	44
4.4 Συμπεράσματα.....	49
4.5 Περιορισμοί και επιφυλάξεις.....	50
4.6 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	50
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	51

Κατάλογος Πινάκων

2.1 Κατηγοριοποίηση Τύπων Δραστηριοτήτων Παραοικονομίας.....	7
2.2 Μια γενική σύγκριση των μεθόδων εκτίμησης της παραοικονομίας.....	21
4.1 Πίνακας μοντέλου εκτίμησης της Παραοικονομίας 34 χωρών του ΟΟΣΑ για τα έτη 2000-2014.....	45
4.2 Πίνακας μοντέλου εκτίμησης της Παραοικονομίας 34 χωρών του ΟΟΣΑ για τα έτη 2000-2014, με τη χρήση ψευδομεταβλητής για το διαχωρισμό χρονικών περιόδων.....	48

Κατάλογος Διαγραμμάτων

2.1 Διαγραμματική Απεικόνιση της Συνολικής Οικονομικής Δραστηριότητας.....	6
2.2 Ταξινόμηση των μεθόδων εκτίμησης της παραοικονομίας.....	23
3.1 Κατηγοριοποίηση Φοροδιαφυγής.....	34
3.2 Φοροδιαφυγή και κόστος δανεισμού.....	36

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΓΕΝΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1.1 Το αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας

Το θέμα της έκτασης της φορολογίας και της παραοικονομίας, αποτελούν βασικό αντικείμενο ενδιαφέροντος της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας μας τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης. Η παραοικονομία είναι ένα ιδιαίτερα εκτεταμένο φαινόμενο αφού όλοι σχεδόν οι πολιτικοί, επιστήμονες αλλά και ο μέσος πολίτης συμφωνούν ότι έχει προσλάβει τεράστιες διαστάσεις όχι μόνο στη χώρα μας αλλά και σε όλο τον κόσμο. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 άρχισε να παρατηρείται διεθνώς, έντονο ενδιαφέρον για τη μελέτη του φαινομένου της παραοικονομίας αν και στην Ελληνική οικονομία η καθυστέρηση του ενδιαφέροντος του φαινομένου οφείλεται στο γεγονός ότι οι ασκούντες την οικονομική πολιτική αντιμετωπίζουν με ανοχή το φαινόμενο μέχρι και σήμερα, προκειμένου να αποφευχθούν τα προβλήματα ιδιαίτερα των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων.

Η καταπολέμηση της παραοικονομίας, της φοροδιαφυγής αλλά και της παράνομης εργασίας, είναι βασικοί στόχοι των χωρών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (Ο.Ο.Σ.Α.) τις τελευταίες δεκαετίες. Για να επιτευχθεί αυτό όμως, είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε τόσο το μέγεθος και την εξέλιξη των φαινομένων όλα αυτά τα χρόνια, όσο και το βαθμό επιρροής συγκεκριμένων παραγόντων στα φαινόμενα αυτά.

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, αρχικά επιχειρείται η εννοιολογική οριοθέτηση της παραοικονομικής δραστηριότητας, η περιγραφή των βασικών αιτιών του φαινομένου, καθώς και οι συνέπειες που προκύπτουν. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο φορολογικό σύστημα της χώρας μας, στα είδη των φόρων, αλλά και στο φαινόμενο της φοροδιαφυγής που συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με το φαινόμενο της παραοικονομίας. Τέλος, παρουσιάζεται αναλυτικά η επιρροή των διαφόρων μεταβλητών στην παραοικονομία για τις χώρες-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α. πριν και μετά την οικονομική κρίση.

1.2 Στόχοι της διπλωματικής εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία αποσκοπεί στο να παράσχει ένα πλαίσιο που θα επιτρέψει την κατανόηση της έννοιας της παραοικονομίας αλλά και να παραθέσει τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθός της. Συγκεκριμένα επικεντρώνεται στον σημαντικότερο παράγοντα που είναι η φορολογική επιβάρυνση.

Ο κύριος στόχος αυτής της έρευνας είναι να εξεταστεί με τη βοήθεια οικονομετρικού υποδείγματος, ο βαθμός ευαισθησίας του ποσοστού της παραοικονομίας σε κάποιες μεταβλητές όπως είναι η φορολογία των επιχειρήσεων, η ανεργία, οι άμεσοι και έμμεσοι φόροι από το 2000 έως σήμερα.

Βασικοί στόχοι της παρούσας διπλωματικής διατριβής είναι να διερευνηθούν ερωτήματα και υποθέσεις που προέκυψαν ύστερα από μελέτη τόσο της ξένης όσο και της ελληνικής βιβλιογραφίας. Οι υποθέσεις που διερευνούμε μέσα από την οικονομετρική ανάλυση είναι οι εξής:

H1: Η αύξηση της έμμεσης φορολογίας επηρεάζει θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας.

H2: Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αυξάνει το ποσοστό της παραοικονομίας.

H3: Η οικονομική κρίση επηρέασε θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας.

1.3 Μεθοδολογία της έρευνας

Είναι γεγονός ότι όσον αφορά την παραοικονομία υπάρχει μεγάλη σύγχυση στον εννοιολογικό της προσδιορισμό, με αποτέλεσμα ο κάθε ερευνητής να αποδίδει και διαφορετική έννοια. Δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός της παραοικονομίας, έτσι ώστε οι διάφοροι ορισμοί να καλύπτουν τις ίδιες ακριβώς δραστηριότητες. Η έλλειψη ακριβούς ορισμού αφ' ενός και η μη ικανοποιητική θεμελίωση από θεωρητικής πλευράς του φαινομένου της παραοικονομίας αφ' ετέρου, αποτελούν σοβαρούς λόγους της απόκλισης των διαφόρων μεθόδων εμπειρικής εκτιμήσεως που βλέπουν το φως της δημοσιότητας ακόμα και στη διεθνή βιβλιογραφία.

Επειδή ακριβώς η παραοικονομία είναι μια μη μετρήσιμη μεταβλητή, το γεγονός αυτό καθιστά την εμπειρική διερεύνηση της πολύ δύσκολη.

Στην παρούσα διπλωματική διατριβή χρησιμοποιούμε στοιχεία για το μέγεθος της παραοικονομίας από εμπειρική εκτίμηση που πραγματοποίησε ο οικονομολόγος Friedrich Schneider (2012).

Στην ανάλυση χρησιμοποιούμε δεδομένα για 36 χώρες-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α., για την περίοδο 2000-2014 και εξετάζουμε κατά πόσο μεταβλητές όπως η φορολογία και η ανεργία, επηρεάζουν το ποσοστό της παραοικονομίας πριν και μετά την οικονομική κρίση.

1.4 Συμπεράσματα και συνεισφορά της διπλωματικής διατριβής.

Η συνεισφορά της συγκεκριμένης διπλωματικής διατριβής έγκειται στο ότι μελετάται μέσα από βιβλιογραφική επισκόπηση και στατιστική ανάλυση η σχέση που έχει η παραοικονομία με μακροοικονομικές μεταβλητές όπως η ανεργία, οι άμεσοι φόροι, οι έμμεσοι φόροι, το ποσοστό εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και το ποσοστό φορολογίας των εταιρικών κερδών τα τελευταία δέκα πέντε χρόνια. Επιπλέον, με τη βοήθεια ψευδομεταβλητής στη χρονική περίοδο, εξετάζεται η επίπτωση της οικονομικής κρίσης στην παραοικονομία και επιτυγχάνεται η σύγκριση των αποτελεσμάτων της ανάλυσης προ και μετά οικονομικής κρίσης.

Η βιβλιογραφική επισκόπηση επιβεβαιώνεται από τη στατιστική ανάλυση των δευτερογενών δεδομένων, καθώς υπάρχει συμφωνία στους παράγοντες που επηρεάζουν το ποσοστό παραοικονομίας μιας χώρας. Οι φορολογικοί δείκτες όπως επίσης και οι δείκτες που αναφέρονται στο εισόδημα και την εργασία, εμφανίζουν στατιστική σημαντικότητα στην περιγραφή της παραοικονομίας. Τέλος, η οικονομική ύφεση των τελευταίων χρόνων, από το 2008 και μετά επέφεραν στατιστικά σημαντικές αλλαγές, επηρεάζοντας θετικά το ποσοστό της παραοικονομικής δραστηριότητας.

1.5 Δομή της διπλωματικής διατριβής

Η βιβλιογραφία για την εκτίμηση της παραοικονομίας στη χώρα μας είναι περιορισμένη, γεγονός που συνδέεται και με τις δυσκολίες που υπάρχουν γύρω από τη θεμελιωμένη τεκμηρίωση και μέτρηση του φαινομένου. Μελετήσαμε αρκετά τον τρόπο εξεύρεσης του μεγέθους της παραοικονομίας κυρίως από ξένους ερευνητές και θελήσαμε στη παρούσα διπλωματική να εξελίξουμε τη μελέτη με την παρουσίαση της επίδρασης της άμεσης και έμμεσης φορολογίας στην παραοικονομία.

Έτσι στο δεύτερο κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την εννοιολογική προσέγγιση της παραοικονομίας, όπως έχει διατυπωθεί από πολλούς οικονομολόγους και ερευνητές. Κατόπιν

γίνεται αναφορά στους παράγοντες που προκαλούν αύξηση του φαινομένου μερικοί εκ των οποίων είναι η φορολογική επιβάρυνση, το υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων και η ανεργία. Η μη καταγραφή όλων των δραστηριοτήτων της παράλληλης οικονομίας έχει ως συνέπεια να είναι ανακριβή τα εθνικά στατιστικά στοιχεία, με αποτέλεσμα οι πολιτικές που σχεδιάζονται να μην είναι αποτελεσματικές. Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρουσιάζονται οι συνέπειες της παραοικονομίας που γίνονται εμφανείς τόσο στα μειωμένα έσοδα του κράτους, όσο και στη χειροτέρευση των όρων της αγοράς εργασίας, καθώς και στη συνέχιση των συναλλαγών των πολιτών με το κράτος. Ένα μικρό όμως ποσοστό της παραοικονομίας έχει θετικά αποτελέσματα αφού ενισχύει την κατανάλωση.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα επικεντρώσουμε το ενδιαφέρον στον σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της παραοικονομίας, την φορολογία. Συγκεκριμένα, θα περιγράψουμε τη δομή του Ελληνικού φορολογικού συστήματος με βάση την ελληνική βιβλιογραφία και θα αναφερθούμε σε βασικούς ορισμούς και βασικές έννοιες. Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρουσιάζονται οι κατηγορίες των φόρων και η διάκριση των σημαντικότερων. Τέλος παρουσιάζεται το φαινόμενο της φοροδιαφυγής και γίνεται διαχωρισμός από αυτό της παραοικονομίας μιας και παρατηρείται συχνά σύγχυση των δύο εννοιών, γεγονός που οδηγεί σε ανακριβή συμπεράσματα.

Στο τέταρτο και σημαντικότερο κεφάλαιο γίνεται ο προσδιορισμός και η περιγραφή του ερευνητικού ζητήματος που μελετάται και με τη χρήση στατιστικής ανάλυσης παρουσιάζεται η μεθοδολογία του υποδείγματος μέσα από πίνακες. Τέλος θα αναλύσουμε τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε σχετικά με το θέμα του ερευνητικού σχεδίου και των υποθέσεων που θέσαμε.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΠΑΡΑΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

2.1 Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζεται το φαινόμενο της παραοικονομίας που τα τελευταία χρόνια παίρνει ολοένα και μεγαλύτερες διαστάσεις τόσο σε αναπτυσσόμενες, όσο και σε ανεπτυγμένες χώρες. Σήμερα γίνεται ευρύτερα αποδεκτό ότι η παραοικονομία είναι μεγαλύτερη από ότι εθεωρείτο πιο παλιά.

Στη διεθνή βιβλιογραφία ωστόσο υπάρχει μια σύγχυση ως προς την εννοιολογική οριοθέτηση της παραοικονομίας (αλλά και της φοροδιαφυγής η οποία συνδέεται με την παραοικονομία) λόγω του ότι ο όρος έχει αποδοθεί με διάφορους τρόπους, οι οποίοι αν και είναι συγγενείς μεταξύ τους δεν καλύπτουν πάντοτε τις ίδιες ακριβώς δραστηριότητες.

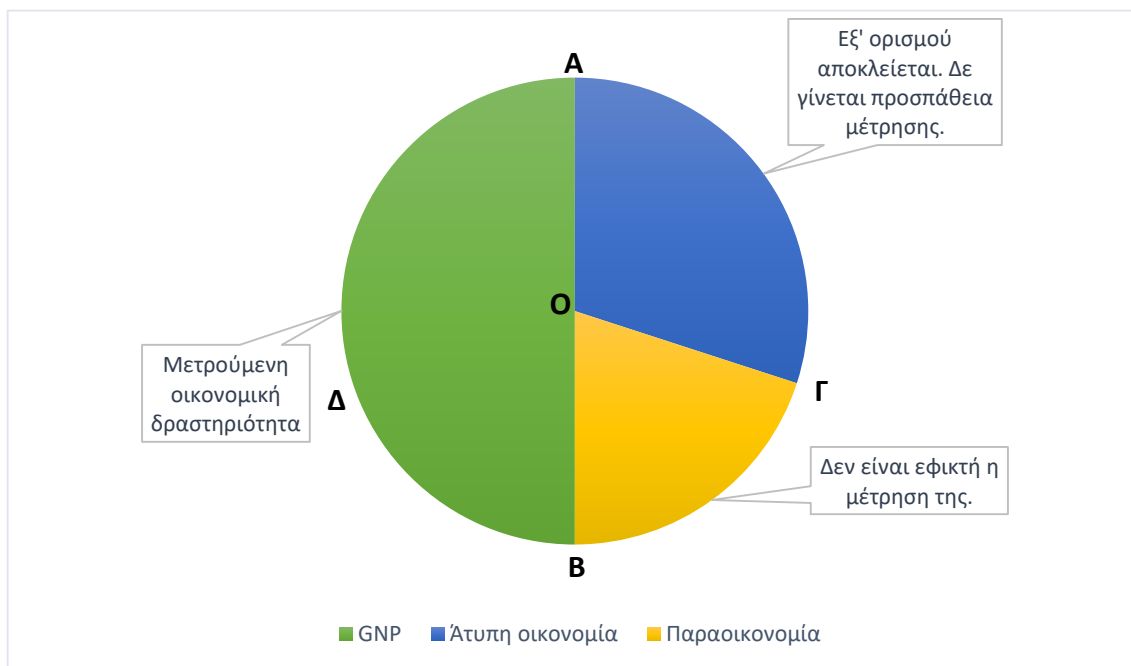
Αρχικά γίνεται αναφορά των ορισμών αυτών καθώς και των παραγόντων που προσδιορίζουν τη συνολική οικονομική δραστηριότητα και κατ' επέκταση επηρεάζουν την παραοικονομία. Στη συνέχεια του κεφαλαίου περιγράφονται τα βασικά αίτια και οι μορφές της παραοικονομίας. Τέλος λόγω του ότι το φαινόμενο αυτό ασκεί πολλές και σημαντικές επιδράσεις στην επίσημη οικονομία, γίνεται πλήρης περιγραφή τόσο των δυσμενών όσο και των ευεργετικών συνεπειών αλλά και των μεθόδων εκτίμησης του.

2.2 Εννοιολογική οριοθέτηση της παραοικονομίας

Πολλοί είναι εκείνοι που μιλούν για παραοικονομία αλλά ελάχιστοι μπορούν να δώσουν ένα πλήρη και γενικά αποδεκτό ορισμό. Στη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχει διαμάχη σχετικά με τον εντοπισμό και οριοθέτηση, τη λειτουργία και τις επιπτώσεις της παραοικονομίας και οι ερευνητές δεν έχουν κατορθώσει να διευκρινίσουν τις βασικές πτυχές αυτού του φαινομένου. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται από την πληθώρα των ονομάτων που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν το ίδιο αντικείμενο. Έτσι το φαινόμενο της παραοικονομίας έχει αναφερθεί ως άτυπη οικονομία (informal economy), ανεπίσημη (unofficial), γκρίζα (grey), δυαδική (dual),

κρυφή (hidden), μαύρη (black), μη καταγεγραμμένη (unrecorded), παράλληλη (parallel), σκιάδης (shadow), υπόγεια (underground), οικονομία του λυκόφωτος (moonlight), μη παρατηρήσιμη (unobserved), κλπ.

Σχηματικά, η συνολική δραστηριότητα όπως αυτή προσδιορίζεται από οικονομικά κριτήρια και όχι από στατιστικούς περιορισμούς μετρήσεως, μπορεί να παραστεί με το εμβαδόν ενός κύκλου, όπως το παρακάτω διάγραμμα :

Πηγή : Αγαπητός (2000)

Διάγραμμα 2.1
Διαγραμματική Απεικόνιση της Συνολικής Οικονομικής Δραστηριότητας

Από τη συνολική αυτή οικονομική δραστηριότητα το τμήμα ΑΟΓ είναι η ανεπίσημη- άτυπη οικονομία και για λόγους στατιστικής αδυναμίας έχει αποκλεισθεί ως αντικείμενο μέτρησης (εθνικολογιστικοί ορισμοί και συμβατικότητες). Το υπόλοιπο ΑΔΒΓΟ θα αποτελούσε το συμβατικό μέγεθος του ΑΕΠ αν δεν υπήρχε παραοικονομία, αν δηλαδή οι υπηρεσίες μετρήσεως κατόρθωναν να μετρήσουν όλη τη δραστηριότητα, που εμπίπτει στο εθνικολογιστικό πλαίσιο. Εντούτοις, λόγω ατελειών στους υφιστάμενους μηχανισμούς μετρήσεως και συνειδητών προσπαθειών αποκρύψεως της οικονομικής δραστηριότητας από μέρους των οικονομικών υποκειμένων, τμήμα του πραγματικού ΑΕΠ δεν καταγράφεται. Το τμήμα αυτό είναι η παραοικονομία (ΒΟΓ).

Από την αρχή βέβαια θα πρέπει να γίνει διάκριση μεταξύ της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής κάτι που με μεγάλη σαφήνεια τονίστηκε από τους Feige και Tanzi (1980). Γενικά, ως παραοικονομία θεωρείται το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο ασκείται λαθραία και παράνομα. Το τμήμα αυτό της οικονομικής δραστηριότητας, ενώ θα έπρεπε να περιλαμβάνεται στο επίσημο Εθνικό Προϊόν, αφού δημιουργεί προστιθέμενη αξία, δεν είναι δυνατόν να μετρηθεί και να καταγραφεί από τις επίσημες στατιστικές υπηρεσίες.

Το γεγονός ότι υπάρχει παραοικονομία αποκαλύπτεται κυρίως από την παρατήρηση ότι οι καταναλωτικές δαπάνες, σύμφωνα με τους Εθνικούς Λογαριασμούς, εμφανίζονται υπερβολικά υψηλότερες από τα καταγεγραμμένα επισήμως συνολικά εισοδήματα.

Σε αντίθεση με τη φοροδιαφυγή, η παραοικονομία σχετίζεται αποκλειστικά με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα. Η παραοικονομία περιλαμβάνει: (α) την αδήλωτη νόμιμη παραγωγή, (β) την αδήλωτη παραγωγή σε είδος που αναφέρεται σε κλοπές από τους εργαζομένους σε χώρους εργασίας και (γ) την παράνομη παραγωγική δραστηριότητα που δημιουργεί προστιθέμενη αξία.

Πίνακας 2.1

Κατηγοριοποίηση Τύπων Δραστηριοτήτων Παραοικονομίας

Είδος Δραστηριότητας	Χρηματικές Συναλλαγές		Μη Χρηματικές Συναλλαγές	
	Φοροδιαφυγή	Φοροαποφυγή	Φοροδιαφυγή	Φοροαποφυγή
ΠΑΡΑΝΟΜΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	Εμπόριο κλεμμένων αγαθών, εμπόριο και παραγωγή ναρκωτικών, εμπόριο λαθραίων και νοθεία, τζόγος		Ανταλλαγές : ναρκωτικών, κλεμμένων αγαθών, λαθραίων κλπ., παραγωγή ή καλλιέργεια ναρκωτικών για ίδια χρήση, κλοπή για ίδια χρήση	
ΝΟΜΙΜΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ	Αδήλωτο εισόδημα από αυτοαπασχόληση, ημερομίσθια, μισθοί και περιουσιακά στοιχεία από αδήλωτη εργασία που σχετίζεται με νόμιμες υπηρεσίες και αγαθά	Εκπτώσεις προς εργαζομένους, πρόσθετες παροχές	Ανταλλαγές νόμιμων υπηρεσιών και αγαθών	Όλες οι εργασίες «κάντο μόνος σου- do it yourself» και η αλληλοβοήθεια

Πηγή : Schneider (2012)

Σύμφωνα με τον Feige (1979) στον όρο παραοικονομία περιλαμβάνονται «εκείνες οι οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες δε δηλώνονται ή δε μετριούνται από τις υφιστάμενες τεχνικές μέτρησης της οικονομικής δραστηριότητας μιας κοινωνίας». Κατά τον Schneider (1986), την παραοικονομία συνθέτουν «όλες οι οικονομικές δραστηριότητες οι οποίες συμβάλλουν στη δημιουργία προστιθέμενης αξίας και οι οποίες θα έπρεπε να περιλαμβάνονται στο εθνικό εισόδημα, βάσει των υφιστάμενων εθνικολογιστικών συμβατικοτήτων, αλλά επί του παρόντος δεν καταγράφονται από τις αρμόδιες εθνικές υπηρεσίες μέτρησης». Κατά τους Βαβούρα και Κούτρη (1991) παραοικονομία (Y_h) είναι το άθροισμα των αποκρυπτομένων εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής που περιλαμβάνονται στους εθνικούς λογαριασμούς (Y_e), και των αποκρυπτομένων εισοδημάτων των συντελεστών παραγωγής που δεν περιλαμβάνονται στους εθνικούς λογαριασμούς (Y_c), δηλαδή είναι $Y_h = Y_e + Y_c$.

Ενώ κατά τον Παυλόπουλο (1987) ως παραοικονομία μπορεί να ορισθεί «το τμήμα εκείνο της οικονομικής δραστηριότητας το οποίο θα έπρεπε να περιλαμβάνεται στο εθνικό προϊόν – αφού δημιουργεί προστιθέμενη αξία- βάσει της εθνικολογιστικής πρακτικής (ορισμών και συμβατικοτήτων που έχουν υιοθετηθεί), πλην όμως για διάφορους λόγους δεν καθίσταται δυνατό να καταγραφεί από τις αρμόδιες υπηρεσίες μετρήσεως». Από τον ορισμό αυτό προκύπτουν τα εξής :

- Μια δραστηριότητα θεωρείται παραοικονομική όταν δημιουργεί προστιθέμενη αξία (εξαιρούνται οι δραστηριότητες αυτές που ενώ δημιουργούν προστιθέμενη αξία δεν καταγράφονται στους Εθνικούς Λογαριασμούς, όπως είναι για παράδειγμα οι δραστηριότητες της νοικοκυράς).
- Στην παραοικονομία δεν περιλαμβάνονται μόνο οι δραστηριότητες που έχουν αποκρύψει για διάφορους λόγους οι οικονομικές μονάδες, αλλά και αυτές που δεν έχουν καταγραφεί στους Εθνικούς Λογαριασμούς λόγω ανεπάρκειας των αρμόδιων υπηρεσιών.

Ορισμένοι οικονομολόγοι βέβαια, έχουν δώσει ένα διαφορετικό πνεύμα στον ορισμό για το φαινόμενο της παραοικονομίας απ' ότι οι προηγούμενοι. Συγκεκριμένα, κατά τον Gutmann (1979) το μέγεθος της παραοικονομίας δίνεται από το άθροισμα των αποκρυπτομένων εισοδημάτων τα οποία διαφεύγουν της φορολογίας, ενώ κατά τον Tanzi (1980) «η παραοικονομία είναι το ΑΕΠ που δεν δηλώνεται καθόλου ή δηλώνεται μερικώς και έτσι δεν μετριέται από τις επίσημες στατιστικές».

Πάντως, όποια ερμηνεία κι αν υιοθετήσουμε, το πρόβλημα της κατανόησης του φαινομένου παραμένει, δεδομένου ότι ψυχολογικοί, κοινωνικοί, πολιτικοί και άλλου είδους λόγοι

αλληλεπιδρούν με τους οικονομικούς, δημιουργώντας ένα πανδαιμόνιο για το τι ακριβώς είναι η παραοικονομία και με ποιον τρόπο μπορούμε να την εντοπίσουμε.

2.3 Προσδιοριστικοί παράγοντες, βασικά αίτια και μορφές της παραοικονομίας

Η παραοικονομία αποτελεί σημαντικό τμήμα της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας όπως προαναφέρθηκε, με συνέπεια να επηρεάζεται από τους ίδιους παράγοντες που επηρεάζουν την υπόλοιπη οικονομική δραστηριότητα. Οι παράγοντες αυτοί είναι κατά κύριο λόγο οικονομικοί, παρόλα αυτά όμως υπάρχουν και κοινωνικοί, διοικητικοί, ψυχολογικοί κ.α. και όπως είναι φυσικό διαφέρουν από χώρα σε χώρα και από εποχή σε εποχή. Ορισμένες φορές υποστηρίζεται ότι προσδιοριστικός παράγοντας της παραοικονομίας είναι και το επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης. Η θέση αυτή στηρίζεται στην υπόθεση ότι, όταν το πραγματικό διαθέσιμο κατά κεφαλή εισόδημα είναι χαμηλό, τα άτομα έχουν ισχυρότερα κίνητρα αναζήτησης τρόπων απόκτησης πρόσθετου εισοδήματος.

Γενικά θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως για να υπάρχει παραοικονομία, πρέπει να ικανοποιούνται οι εξής δύο προϋποθέσεις:

- A. Πρέπει οι δραστηριοποιούμενοι στην παραοικονομία να έχουν κίνητρα για να αποφασίσουν να δραστηριοποιηθούν στον τομέα αυτό. Με άλλα λόγια, πρέπει τα οφέλη που αναμένουν από τη δραστηριοποίησή τους στον τομέα της παραοικονομίας να είναι μεγαλύτερα από το πιθανολογούμενο κόστος της αποκάλυψής τους.
- B. Πρέπει να παρέχονται οι κατάλληλες δυνατότητες. Δηλαδή, πρέπει να υπάρχουν ευκαιρίες απασχόλησης στην παραοικονομία.

Σύμφωνα με τον Τάτσο (2001) οι σημαντικότερες κατηγορίες προσδιοριστικών παραγόντων που οδηγούν τα άτομα να δραστηριοποιηθούν στον τομέα της παραοικονομίας είναι οι ακόλουθες:

1. Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης

Ο σημαντικότερος προσδιοριστικός παράγοντας της παραοικονομίας είναι το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης και οι φορολογικοί συντελεστές που θεωρούνται από πολλούς ότι εξηγούν σε μεγάλο βαθμό την ύπαρξη και την ανάπτυξη του φαινομένου. Διότι τα άτομα και οι επιχειρήσεις με το να κρατούν κρυφό ένα μέρος της οικονομικής τους δραστηριότητας

πετυχαίνουν χαμηλότερη φορολογική επιβάρυνση από αυτή που θα είχαν αν εμφάνιζαν όλη τη δραστηριότητα και το αντίστοιχο εισόδημα. Σε αρκετές περιπτώσεις και ιδιαίτερα στην περίπτωση των έμμεσων φόρων, με την απόκρυψη κάποιας συναλλαγής υπάρχουν οφέλη όλων των εμπλεκόμενων μερών (πχ. αγοραστών-πωλητών, μισθωτών-εκμισθωτών, κλπ.) με αποτέλεσμα το αμοιβαίο συμφέρον που υπάρχει να οδηγεί σε συνεργασία μεταξύ τους για την απόκρυψη του συνόλου ή μέρους της συναλλαγής. Σε αυτή την κατηγορία συμπεριλαμβάνεται και η απόκρυψη οικονομικής δραστηριότητας, κατ' επέκταση και της απασχόλησης για την αποφυγή επιβαρύνσεων που προβλέπει ο νόμος για τους όρους εργασίας και τις συνθήκες ασφάλειας των εργαζομένων. Όπως παραδείγματος χάρη είναι τα ισχύοντα κατώτατα όρια μισθών και ημερομισθίων, η καθιέρωση αδειών εργασίας για τους αλλοδαπούς και η εξειδίκευση συγκεκριμένων συνθηκών ασφαλείας, υγιεινής και περιβάλλοντος που πρέπει να ικανοποιούνται κατά την άσκηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

2. Το επίπεδο της ανεργίας

Τα κίνητρα προς αναζήτηση εργασίας στην παραοικονομία επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το επίπεδο της ανεργίας. Τα κίνητρα αυτά είναι περισσότερο ισχυρά όταν στους ανέργους παρέχονται επιδόματα ανεργίας και αυτό συμβαίνει γιατί όταν οι άνεργοι λαμβάνουν επίδομα ανεργίας είναι περισσότερο πρόθυμοι να δεχθούν προτάσεις για προσφορά των υπηρεσιών τους στην παραοικονομία με χαμηλότερο επίπεδο αμοιβής. Πέραν όμως του επιπέδου ανεργίας, η παραοικονομία επηρεάζεται και από τους θεσμικούς περιορισμούς που υπάρχουν στην αγορά εργασίας. Οι περιορισμοί αυτοί κατά κανόνα συνεπάγονται δυσκαμψίες στην αγορά εργασίας και αύξηση του κόστους της εργασίας. Έτσι, οι επιχειρήσεις έχουν κίνητρα να αναζητούν ανειδίκευτη εργασία στη δευτερεύουσα αγορά εργασίας.

3. Ο βαθμός αποδοχής της κρατικής εξουσίας

Ο βαθμός στον οποίο ένα άτομο είναι πρόθυμο να δραστηριοποιηθεί στο χώρο της παραοικονομίας εξαρτάται μεταξύ άλλων και από τη γενικότερη στάση του, απέναντι στο κράτος και τους φορείς άσκησης κρατικής πολιτικής. Έτσι, ένα άτομο είναι περισσότερο πρόθυμο να αναπτύξει δραστηριότητες στα πλαίσια της παραοικονομίας αν θεωρεί το κράτος ως μια εξουσία που επιδιώκει αδικαιολόγητα να του περιορίσει τους καρπούς των κόπων του από ένα άτομο που θεωρεί πως ο ρόλος του κράτους αυξάνει την ευημερία του και προάγει το κοινό καλό. Η ψυχολογική αυτή στάση των ατόμων απέναντι στο κράτος είναι συνάρτηση

πολλών παραγόντων και εκφράζεται συνήθως με τον όρο «φορολογική συνείδηση» ή «φορολογική ηθική».

4. Θεσμικοί περιορισμοί ή έλεγχοι

Οι περιορισμοί που επιβάλλονται είτε γιατί ορισμένες οικονομικές δραστηριότητες είναι εγκληματικές ή παράνομες όπως η διακίνηση ναρκωτικών, το λαθρεμπόριο και η τοκογλυφία, είτε για την προαγωγή ορισμένων κοινωνικοοικονομικών σκοπών όπως για παράδειγμα η προστασία της εργασίας και της κατανάλωσης, συμβάλλουν στην ανάπτυξη της παραοικονομίας ακόμα και όταν δεν υπάρχει φορολογία. Οι θεσμικοί περιορισμοί ή έλεγχοι επιβάλλονται στις νόμιμες οικονομικές δραστηριότητες, διότι θεωρούνται κοινωνικά επωφελείς. Όμως οι οριακά κερδοφόρες επιχειρήσεις συχνά αποκτούν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα αν τους παραβούν. Το κίνητρο παράβασης των κρατικών ρυθμίσεων είναι εντονότερο αν οι επιχειρήσεις αυτές είναι παλαιάς τεχνολογίας και ο εκσυγχρονισμός τους είναι πολύ δαπανηρός. Βέβαια η δυνατότητα αυτή των επιχειρήσεων για παράβαση των κρατικών ρυθμίσεων εξαρτάται μεταξύ άλλων, και από το κατά πόσο υπάρχει εργατικό δυναμικό διαθέσιμο να απασχοληθεί με όρους εργασίας κατώτερους από τους επίσημα αποδεκτούς.

5. Το καθεστώς κοινωνικής ασφάλισης

Προς την ίδια κατεύθυνση με τη φορολογία από πλευράς επιπτώσεων στην παραοικονομία, λειτουργούν και οι εισφορές για τη χρηματοδότηση της κοινωνικής ασφάλισης, οι οποίες συνήθως κατά ένα μέρος καταβάλλονται από τους εργαζομένους και κατά το υπόλοιπο από τους εργοδότες. Σημειώνεται ότι παράλληλα με την αύξηση των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης που παρατηρείται σε πολλές χώρες, αυξάνονται αντίστοιχα και οι κοινωνικές παροχές προς τους εργαζομένους, το ύψος των οποίων συχνά σχετίζεται αρνητικά με το μέγεθος του εισοδήματος. Υπ' αυτές τις συνθήκες τα μέλη του εργατικού δυναμικού παρακινούνται να δηλώνουν χαμηλότερο από το πραγματικό τους εισόδημα προκειμένου να απολαμβάνουν ορισμένες κοινωνικές παροχές. Εξίσου σημαντικά είναι τα υψηλά επιδόματα ανεργίας, τα οποία παρακινούν αρκετά μέλη του εργατικού δυναμικού να παραμένουν «τεχνικά άνεργοι». Με άλλα λόγια για την επίσημη οικονομία να θεωρούνται άνεργοι και να απασχολούνται στην παραοικονομία.

6. Ο ρόλος του κράτους και οι δυνατότητες περιορισμού της φοροδιαφυγής και της εισφοροδιαφυγής

Η τάση των ατόμων να παραοικονομούν δεν εξαρτάται μόνο από το ύψος της φορολογικής επιβάρυνσης και το επίπεδο φορολογικής ηθικής, αλλά και από τις δυνατότητες που τους παρέχει το ισχύον σύστημα και ο υπάρχων διοικητικός μηχανισμός να αναπτύξουν αυτές τις δραστηριότητες και τον κίνδυνο που έχουν να αποκαλυφθούν. Διότι όσο και αν ευνοούν ή ενθαρρύνουν το φορολογικό και ασφαλιστικό σύστημα τη δραστηριοποίηση των ατόμων στον τομέα της παραοικονομίας, αν οι μηχανισμοί ελέγχου είναι αποτελεσματικοί σχετικά λίγοι θα είναι τελικά αυτοί που θα το αποτολμήσουν.

Στην πράξη πολλές φορές το κράτος ενισχύει το φαινόμενο της παραοικονομίας γιατί εξυπηρετεί τα συμφέροντα κάποιων κοινωνικών ομάδων ή γιατί υπάρχει η πεποίθηση ότι η παραοικονομία συμβάλλει βραχυχρόνια στην επίτευξη κάποιων στόχων οικονομικής πολιτικής όπως στη βελτίωση του ισοζυγίου πληρωμών και στην οικονομική μεγέθυνση. Ενδείξεις του ρόλου αυτού του κράτους αποτελούν για παράδειγμα, η χαλάρωση του ελέγχου της τήρησης των όρων εργασίας αναφορικά με το ύψος των μισθών και το χρόνο εβδομαδιαίας απασχόλησης. Καθώς και η πολιτική μετανάστευσης η οποία ενώ θεωρητικά απαγορεύει την είσοδο και εργασία στη χώρα χωρίς άδεια εργασίας, de facto την επιτρέπει σιωπηρά, προκειμένου να αυξηθεί το μέγεθος της δευτερεύουσας αγοράς εργασίας, στο μέτρο που θεωρείται ότι αυτό συμβάλλει στην εξυπηρέτηση των επιδιώξεων των φορέων της κρατικής πολιτικής.

7. Το επίπεδο ανάπτυξης

Ο βαθμός ανάπτυξης μιας οικονομίας θεωρείται πως συνδέεται θετικά με την ανάπτυξη παραοικονομικών δραστηριοτήτων. Το μεγαλύτερο ποσοστό παραοικονομικών δραστηριοτήτων παρατηρείται στον τομέα των υπηρεσιών, ο οποίος είναι αναπτυγμένος στις οικονομίες που χαρακτηρίζονται από υψηλό βαθμό ανάπτυξης. Συνεπώς τα άτομα με χαμηλά εισοδήματα καταφεύγουν στις παραοικονομικές δραστηριότητες του τριτογενή τομέα, επωφελούμενα και των χαλαρών και αναποτελεσματικών μέσων που διαθέτει συχνά το κράτος για τη διαπίστωση των παραβάσεων.

Πολλές μελέτες έχουν γίνει σχετικά με τη σχέση που υπάρχει μεταξύ παραοικονομίας και επίσημης οικονομίας. Ορισμένες δείχνουν ότι η παραοικονομία έχει θετική σχέση με την επίσημη οικονομία, δηλαδή όσο αυξάνεται η επίσημη οικονομία, αυξάνεται και η

παραοικονομία. Κάποιες άλλες όμως δείχνουν μια αρνητική σχέση γιατί η παραοικονομία συμβαδίζει με την ύφεση και τον πληθωρισμό.

8. Διαθρονητικοί παράγοντες

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες της παραοικονομίας που αναφέρθηκαν παραπάνω δεν επηρεάζουν όλα τα άτομα και όλες τις επιχειρήσεις με τον ίδιο τρόπο. Υπάρχουν οικονομικοί τομείς, όπως για παράδειγμα η βιομηχανία χαμηλής εντάσεως κεφαλαίου και οι αλλοδαποί εργάτες, οι οποίοι θεωρείτο ότι έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες δραστηριοποίησης στην παραοικονομία. Συνεπώς αν αυξηθεί η συμμετοχή των παραπάνω στην οικονομική δραστηριότητα, θα αυξηθεί και η παραοικονομία σε σχέση με την επίσημη οικονομία.

Η τάση των ανθρώπων προς την κατεύθυνση του χώρου της παραοικονομίας ενισχύεται από το αναμενόμενο όφελος και από τις ευκαιρίες που δίδονται. Κατά τους Βαβούρα και Μανωλά (2004) ως κυριότερες αιτίες ύπαρξης αυτού του φαινομένου θεωρούνται οι εξής:

- a. Ο βαθμός του κρατικού Παρεμβατισμού (περιορισμοί, συχνές αλλαγές νόμων και μέγεθος δημοσίου τομέα).
- b. Η υψηλή φοροδιαφυγή, η επιεικής ή ανύπαρκτη τιμωρία των παρανομούντων – παραοικονομούντων και η μεμπτή συμπεριφορά ορισμένων δημοσίων υπαλλήλων.
- c. Η υψηλή φορολογία και οι υψηλές εισφορές κοινωνικής ασφάλισης, καθώς και η κακή οργάνωση των φοροτεχνικών-διοικητικών αρχών.
- d. Το υψηλό ποσοστό των ελεύθερων επαγγελματιών στην οικονομία, σε σχέση με το ποσοστό εκείνων οι οποίοι προσφέρουν εξαρτημένη εργασία.
- e. Το επίπεδο ευσυνειδησίας και κοινωνικό-οικονομικών αξιών των ηγετών και των μελών μιας κοινωνίας.
- f. Το μέγεθος του διακινούμενου «βρώμικου χρήματος» το οποίο μπορεί να προέρχεται από ναρκωτικά, πορνεία, εμπόρια όπλων, δωροδοκίες και κατάχρηση δημοσίου χρήματος.
- g. Η κουλτούρα ανοχής προς τους φοροφυγάδες και τους παραοικονομούντες.
- h. Η δυσπιστία των πολιτών προς την πολιτεία, σχετικά με τη χρηστή διαχείριση του δημοσίου χρήματος (του προϊόντος της φορολογίας) και το επίπεδο των προσφερομένων δημοσίων αγαθών-υπηρεσιών.
- i. Η οργάνωση και το μέγεθος των επιχειρήσεων (μικρές- μεγάλες- πολυεθνικές)
- j. Η συχνή και συστηματική εφαρμογή προγραμμάτων λιτότητας, ιδίως στους μισθωτούς.

Κάποιοι οικονομικοί τομείς είναι πιθανόν να δραστηριοποιούνται περισσότερο στην παραοικονομία σε σχέση με κάποιους άλλους όπως είναι η βιομηχανία χαμηλής εντάσεως κεφαλαίου ή οι αλλοδαποί εργάτες. Συνεπώς αν αυξηθεί η οικονομική τους δραστηριότητα θα αυξηθεί και η παραοικονομία σε σχέση με την επίσημη οικονομία.

Σύμφωνα με τον Αγαπητό (2001) οι μορφές της παραοικονομίας μιας χώρας είναι ανάλογες με τη διάρθρωση των αγορών, ιδίως της αγοράς εργασίας (αυτοαπασχολούμενοι, μισθωτοί, ελεύθεροι επαγγελματίες, αγρότες, ψαράδες, κλπ.), των πληθυσμιακών χαρακτηριστικών (μετανάστες, λαθρομετανάστες, μετακίνηση των αγροτικών πληθυσμών προς τα αστικά κέντρα), την οργάνωση και το μέγεθος των επιχειρήσεων, την οργάνωση των Φοροτεχνικών-Διοικητικών Αρχών (φοροδιαφυγή, τοκογλυφία, δωροδοκίες, κλπ.) και το βαθμό του κρατικού παρεμβατισμού.

Στη χώρα μας οι κυριότερες μορφές παραοικονομίας είναι οι λαϊκές αγορές, τα παζάρια ή οι εμποροπανηγύρεις, το υπαίθριο εμπόριο και οι καταναλωτικές εκθέσεις. Επίσης άλλες μορφές παραοικονομίας αποτελούν τα ιδιαίτερα μαθήματα, υπηρεσίες καλλωπισμού στο σπίτι, τσιγάρα, τσάντες και διάθεση CD και dvd από οικονομικούς μετανάστες που πωλούνται στους δρόμους.

2.4 Συνέπειες

Το φαινόμενο της παραοικονομίας ασκεί πολλές και σημαντικές επιδράσεις στην επίσημη οικονομία. Οι επιδράσεις αυτές θεωρούνται κατά τεκμήριο αρνητικές. Υπάρχουν όμως και μελετητές-οικονομολόγοι οι οποίοι υποστηρίζουν πως η ύπαρξη της παραοικονομίας έχει και θετικές επιδράσεις, οι οποίες δεν πρέπει να παραγνωρίζονται ή να υποτιμώνται. Στις αρνητικές επιδράσεις περιλαμβάνεται η επίδραση της αύξησης του μεγέθους της παραοικονομίας στο σχεδιασμό και στην αποτελεσματικότητα της οικονομικής πολιτικής. Αυτό συμβαίνει διότι αποτελεί ένα σοβαρό αίτιο για δημόσια ελλείμματα, αφού προκαλεί έλλειψη οικονομικών πηγών για το κράτος και το καθιστά ανίκανο να καλύψει τα έξοδα του. Αυτό με τη σειρά του οδηγεί τις Κυβερνήσεις σε αυξημένο εξωτερικό δανεισμό (δηλαδή λιγότερη ανεξαρτησία και ελευθερία οικονομικών επιλογών για τη χώρα, καθώς και αύξηση του δημοσίου χρέους λόγω των υψηλών επιτοκίων δανεισμού) ή εσωτερικό δανεισμό (δηλαδή αύξηση των επιτοκίων με σκοπό την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων προς κάλυψη του δημοσίου ελλείμματος, που σημαίνει μείωση της κυκλοφορίας του χρήματος στην αγορά και μείωση των ιδιωτικών επενδύσεων οι οποίες είναι απαραίτητες για την ανάπτυξη της οικονομίας).

2.4.1 Δυσμενείς συνέπειες

Οι δυσμενείς συνέπειες της παραοικονομίας είναι πολλές, όπως η επίδρασή της στην αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων με βάση τα οποία σχεδιάζεται και ασκείται σε μια χώρα η οικονομική πολιτική, στην αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, στη διανεμητική πολιτική της κυβέρνησης, κ.α.. Συγκεκριμένα, κατά τον Τάτσο (2001) η παραοικονομία επιδρά αρνητικά στην :

- i. Αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων στα οποία στηρίζεται ο σχεδιασμός της οικονομικής πολιτικής.**

Όσο περισσότερο εκτεταμένη είναι η παραοικονομία σε μια χώρα, τόσο περισσότερο περιορίζει την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων, αφού αυτά πλέον καλύπτουν τμήμα μόνο της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Αυτό σημαίνει ότι η κυβέρνηση δεν έχει ακριβή εικόνα της κατάστασης και είναι πολύ πιθανό να λάβει λανθασμένες αποφάσεις σε σχέση με την οικονομία και πιθανώς να δημιουργήσει περισσότερα προβλήματα από αυτά που θέλει να επιλύσει. Εξαιτίας της παραοικονομίας, σημαντικά οικονομικά μακροοικονομικά μεγέθη όπως το Α.Ε.Π., η πραγματική αποταμίευση, οι πραγματικές επενδύσεις και η

πραγματική απασχόληση είναι κατά κανόνα υψηλότερα από τα επίσημα εκτιμώμενα, αν και συχνά ένα τμήμα του συνόλου της προστιθέμενης αξίας στον τομέα της παραοικονομίας δεν διαφεύγει τελικά την εθνικολογιστική στατιστική σύλληψη.

Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία χρησιμεύουν στον οικονομικό προγραμματισμό, ο οποίος αποτελεί το όργανο εφαρμογής τόσο της ποσοτικής όσο και της ποιοτικής οικονομικής πολιτικής. Συνεπώς αν αυτά είναι αναξιόπιστα, ασκούν σημαντικές επιδράσεις στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων και στη χάραξη του οικονομικού προγραμματισμού, διότι παραπλανούν τους αρμόδιους για την άσκηση οικονομικής πολιτικής.

ii. Αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής

Η παραοικονομία επιδρά τόσο στα δημόσια έσοδα όσο και στις δημόσιες δαπάνες. Συγκεκριμένα η ύπαρξη της παραοικονομίας προκαλεί μείωση των φορολογικών εσόδων, η οποία με τη σειρά της περιορίζει τις δυνατότητες του κράτους για την πραγματοποίηση δημοσίων δαπανών. Με αυτό τον τρόπο όμως, περιορίζονται και οι δυνατότητες του κράτους για την άσκηση δημοσιονομικής πολιτικής, αφού όσο μικρότερα είναι τα έσοδα και οι δαπάνες ως ποσοστό του Α.Ε.Π., τόσο μικρότερη είναι και η δυνατότητα επηρεασμού του Α.Ε.Π. καθώς και των άλλων μακροοικονομικών μεγεθών με τη χρήση μέσω δημοσιονομικής πολιτικής. Ένα από τα σημαντικότερα αίτια, ύπαρξης και μεγέθυνσης της παραοικονομίας είναι η φοροδιαφυγή, η έκταση της οποίας εξαρτάται κυρίως από τη ροπή των φορολογουμένων για φοροδιαφυγή και την ικανότητα της φορολογούσας αρχής να περιορίζει τη ροπή αυτή. Η επέκταση της φοροδιαφυγής, εξαιτίας της παραοικονομίας, αυξάνει το σχετικό φορολογικό βάρος της επίσημης οικονομίας, με συνέπεια την αύξηση της ροπής των φορολογουμένων για φοροδιαφυγή, αφού αυτή καθορίζεται μεταξύ άλλων και από το μέγεθος της φορολογικής επιβάρυνσης και την παραπέρα μεγέθυνση της παραοικονομίας. Αποτέλεσμα της κατάστασης αυτής είναι και πάλι οι φορείς άσκησης οικονομικής πολιτικής να εμπλακούν σε ένα φαύλο κύκλο. Όπως αναφέρθηκε επίσης παραπάνω, η αποτελεσματικότητα της δημοσιονομικής πολιτικής επηρεάζεται τέλος και από το γεγονός της μη αξιοπιστίας των επίσημων στατιστικών σειρών.

iii. Αποτελεσματικότητα της νομισματοπιστωτικής πολιτικής

Η αποτελεσματικότητα της νομισματικής και πιστωτικής πολιτικής επηρεάζεται από την επίδραση που ασκεί η παραοικονομία στην ακρίβεια των επίσημων στατιστικών στοιχείων, όπως ισχύει δηλαδή και στην περίπτωση της δημοσιονομικής πολιτικής. Η ύπαρξη της

παραοικονομίας και ιδιαίτερα η αύξησή της σε σχέση με την επίσημη οικονομία, επηρεάζει την αποτελεσματικότητα της νομισματικής πολιτικής, γιατί στο βαθμό που οι συναλλαγές στον τομέα της παραοικονομίας πραγματοποιούνται κυρίως με μετρητά, προκαλείται μείωση της ελαστικότητας ζήτησης του χρήματος σε σχέση με το επιτόκιο. Η μείωση όμως της ελαστικότητας αυτής έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας της νομισματικής πολιτικής για τη σταθεροποίηση της οικονομίας.

Ταυτόχρονα, η ύπαρξη και η ανάπτυξη της παραοικονομίας επηρεάζει το νομισματοπιστωτικό σύστημα, γιατί παράλληλα με την παρα-αγορά προϊόντων και υπηρεσιών, αναπτύσσεται και παρα-αγορά χρήματος όπου ευδοκιμούν φαινόμενα όπως η τοκογλυφία, οι παράνομες πωλήσεις συναλλάγματος, το «σπάσιμο» μεταχρονολογημένων επιταγών, η κυκλοφορία πλαστών χαρτονομισμάτων, κλπ. Είναι λοιπόν προφανές ότι η λειτουργία της ανεπίσημης αυτής αγοράς χρήματος περιορίζει την αποτελεσματικότητα της νομισματοπιστωτικής πολιτικής. Αυτό όμως που είναι ίσως ακόμη χειρότερο είναι πως η λειτουργία της ανεπίσημης αυτής αγοράς χρήματος συντηρεί και αναπαράγει της ανεπίσημη αγορά προϊόντων, δεδομένου ότι αυτοί που δραστηριοποιούνται κυρίως στο χώρο της παραοικονομίας δεν έχουν συνήθως εύκολη πρόσβαση στο επίσημο σύστημα.

iv. Πολιτική διανομής του εισοδήματος

Όταν υπάρχει παραοικονομική δραστηριότητα, η κατανομή του εισοδήματος που εμφανίζουν τα επίσημα στατιστικά στοιχεία απέχει πολύ από την πραγματική, όπως είδαμε και παραπάνω. Αυτό συμβαίνει όχι μόνο γιατί η παραοικονομία επιδρά διαφορετικά στους μισθωτούς, στους εργοδότες και στους αυτοαπασχολούμενους, αλλά γιατί δίνει στρεβλή εικόνα της κατανομής του εισοδήματος και μέσα στην ίδια επαγγελματική τάξη, χωρίς να μπορεί με βεβαιότητα να προβλέψει κανείς τον ακριβή τρόπο με τον οποίο επενεργεί.

Μελέτες οι οποίες έχουν γίνει, δείχνουν πως τις μεγαλύτερες δυνατότητες απασχόλησης στην ανεπίσημη αγορά εργασίας έχουν εκείνοι που έχουν τη δυνατότητα να πραγματοποιούν εισοδήματα και στην επίσημη αγορά εργασίας. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις μελέτες αυτές, οι άνεργοι και ιδιαίτερα οι μακροχρόνια άνεργοι έχουν σχετικά χαμηλά επίπεδα δεξιοτήτων, εξειδίκευσης, αλλά και κοινωνικών σχέσεων, παράγοντες που περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες απασχόλησης στην ανεπίσημη αγορά εργασίας. Έτσι, οι ανισότητες στην επίσημη απασχόληση αναπαράγονται στην ανεπίσημη απασχόληση και η επιτυχία στην επίσημη αγορά εργασίας δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης και στην παραοικονομία. Ανεξάρτητα όμως από το ποιος ευνοείται ή δεν ευνοείται από την παραοικονομία, αυτό που είναι βέβαιο είναι ότι η

παραοικονομία μειώνει και εδώ την αξιοπιστία των επίσημων στατιστικών στοιχείων. Συνεπώς, οι φορείς της οικονομικής πολιτικής βασίζονται σε παραποιημένα στοιχεία, τα οποία δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα και κατ' επέκταση, οι πολιτικές βελτιώσεις της διανομής του εισοδήματος που ακολουθούν είναι διαφορετικές από αυτές που πραγματικά χρειάζεται η κοινωνία.

v. Πολιτική της απασχόλησης

Η παραοικονομία αποτελεί μια συγκαλυμμένη απασχόληση η οποία έχει ως αποτέλεσμα την απασχόληση ατόμων που θεωρούνται επίσημα άνεργοι. Ένας μεγάλος αριθμός ανθρώπων που εμφανίζονται και καταγράφονται ως άνεργοι, στην πραγματικότητα απασχολούνται στον τομέα της παραοικονομίας.¹ Αυτό συμβάλλει στο να εμφανίζεται η συμμετοχή του εργατικού δυναμικού στον πληθυσμού περιορισμένη και η ανεργία διογκωμένη, οδηγώντας τους φορείς της οικονομικής πολιτικής στην επιλογή στρατηγικών απασχόλησης διαφορετικών από εκείνες που απαιτεί η πραγματική κατάσταση της οικονομίας.

vi. Κλαδική πολιτική

Η παραοικονομία δεν εκδηλώνεται στον ίδιο βαθμό σε όλους τους τομείς της οικονομίας. Επιπλέον, οι κλάδοι της οικονομίας στους οποίους αναπτύσσεται κυρίως η παραοικονομία σε μία χώρα δεν παραμένουν διαχρονικά ίδιοι και μπορεί να διαφέρουν σημαντικά μεταξύ διαφόρων χωρών. Έτσι, η ύπαρξη της παραοικονομίας επηρεάζει μεταξύ άλλων τις εκτιμήσεις του όγκου και της διάρθρωσης της παραγωγής και κατ' επέκταση τους κλαδικούς δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας. Στο βαθμό λοιπόν που οι επίσημες εκτιμήσεις για τη διάρθρωση της παραγωγής και τους δείκτες παραγωγικότητας και ανταγωνιστικότητας δίνουν λανθασμένη εικόνα της πραγματικότητας, είναι δυνατόν να οδηγήσουν σε επιλογές κλαδικής πολιτικής που δεν ανταποκρίνονται στις ανάγκες.

¹ Συνήθως όμως η απασχόληση στην παραοικονομία παίρνει τη μορφή της διπλής απασχόλησης, με την έννοια ότι υπάρχουν άτομα που πέρα από την επίσημα απασχόληση τους, αναπτύσσουν και κάποια αδήλωτη μερική απασχόληση.

2.5.2 Ευεργετικές συνέπειες

Πολλές φορές η παραοικονομία γίνεται ανεκτή ή ακόμα μπορεί και να ενθαρρύνεται από την κρατική πολιτική, είτε γιατί εξυπηρετεί τα συμφέροντα συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, είτε γιατί θεωρείται ότι συμβάλει, βραχυχρόνια τουλάχιστον, στην εξυπηρέτηση στόχων της κυβερνητικής πολιτικής. Αρκετοί λοιπόν επιστήμονες διακρίνουν και θετικές συνέπειες του φαινομένου.

Συγκεκριμένα σύμφωνα με τη Μελετητική Ομάδα ΚΕΠΕ, (1995) η παραοικονομία :

i. Δημιουργεί πρόσθετη ευημερία

Λόγω της παραοικονομίας τα πραγματικά οικονομικά μεγέθη είναι μεγαλύτερα από αυτά που καταγράφονται στις επίσημες στατιστικές σειρές. Όσο μεγαλύτερο είναι το φαινόμενο της παραοικονομίας, τόσο μεγαλύτερη είναι η διαφορά μεταξύ της επίσημης και της ανεπίσημης οικονομίας. Η θετική συμβολή της παραοικονομίας εντοπίζεται εδώ στο γεγονός ότι δημιουργείται μια πρόσθετη ευημερία, η οποία δεν θα υπήρχε στην επίσημη οικονομία και η οποία μπορεί να δημιουργηθεί μόνο στα πλαίσια της παραοικονομίας.

ii. Απορροφά εργατικό δυναμικό

Η εκτεταμένη παραοικονομία απορροφά ένα σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού. Οι παραοικονομικές δραστηριότητες δημιουργούν νέες θέσεις απασχόλησης, συνήθως μερικής. Έτσι η παραοικονομία συντελεί στο να απασχοληθεί ένας πρόσθετος αριθμός ατόμων, που διαφορετικά θα ήταν άνεργοι.

iii. Ενισχύει την ανταγωνιστικότητα

Αρκετές φορές, η παραοικονομία λειτουργεί ως «σώσιβιο» για τις επιχειρήσεις. Στα πλαίσια της επίσημης οικονομίας, η αύξηση του κόστους της εργασίας και η αύξηση του φορολογικού βάρους δημιουργούν πολύ συχνά προβλήματα ανταγωνιστικότητας τόσο στη διεθνή, όσο και στην εσωτερική αγορά και ωθούν τις επιχειρήσεις στην παραοικονομική δραστηριότητα, με σκοπό να αποφύγουν τα κρατικά εμπόδια και να αποκτήσουν κάποιο ανταγωνιστικό πλεονέκτημα. Με αυτό τον τρόπο αυξάνεται η ανταγωνιστικότητα των επιχειρήσεων και ενισχύονται οι εξαγωγές τους.

iv. Διευκολύνει την αποκέντρωση της οικονομικής δραστηριότητας

Στην παραοικονομία ευδοκούν κυρίως μικρομεσαίες επιχειρήσεις - χωρίς να αποκλείεται φυσικά και η περίπτωση μεγάλων επιχειρήσεων - οι οποίες μπορούν να αναπτυχθούν εκτός των μεγάλων μητροπολιτικών κέντρων, με αποτέλεσμα να παρατηρείται αποκέντρωση των οικονομικών δραστηριοτήτων.

v. Λειτουργεί ως βαλβίδα ασφαλείας

Κάποιοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι η παραοικονομία λειτουργεί ως «βαλβίδα ασφαλείας» στις οικονομικές διαταραχές που δημιουργεί η επέκταση του δημοσίου τομέα (Carter, 1984). Μάλιστα, υποστηρίζεται ότι όσο περισσότερο δύσκαμπτες είναι οι δομές της επίσημης οικονομίας, τόσο σημαντικότερος είναι ο ρόλος της παραοικονομίας. Έτσι, ιδιαίτερα σε περιόδους προσαρμογών και λόγω μεταβολών που επιτελούνται στις συνθήκες της οικονομίας δε μπορεί να αγνοηθεί η ρυθμιστική λειτουργία της παραοικονομίας. Όλα τα παραπάνω, δίνουν μια θετική εικόνα της παραοικονομίας που ίσως οδηγήσει ορισμένους στο συμπέρασμα ότι δεν πρέπει να γίνεται μεγάλη προσπάθεια πάταξής της, ιδιαίτερα σε περιόδους ύφεσης και αυξανόμενης ανεργίας. Όμως, τα όποια οφέλη της παραοικονομίας είναι αμφίβολα και πάντα εξαιρετικά βραχυχρόνια. Επιπλέον, υπονομεύουν το μακροχρόνιο σχεδιασμό και την εφαρμογή στρατηγικών που αποσκοπούν στην, πάνω σε υγιείς βάσεις, ανάπτυξη της οικονομίας. Για αυτό το λόγο κυρίως είναι απαραίτητη η ύπαρξη και η εφαρμογή μιας μακροχρόνιας και αυστηρής πολιτικής για την καταπολέμηση της παραοικονομίας.

2.6 Μέθοδοι εκτίμησης του μεγέθους της παραοικονομίας

Η μέτρηση του φαινομένου της παραοικονομίας άρχισε να συστηματοποιείται τις τελευταίες τέσσερις δεκαετίες μετά από μία δημοσίευση μελέτης του Gutmann (1979). Επειδή ακριβώς η παραοικονομία είναι μια μη μετρήσιμη μεταβλητή, το γεγονός αυτό καθιστά την εμπειρική διερεύνηση της παραοικονομίας πολύ δύσκολη. Οι μέθοδοι μέτρησης του φαινομένου διακρίνονται σε άμεσες μεθόδους, αυτές δηλαδή που έχουν ως βάση την δειγματοληπτική έρευνα (μέσω ερωτηματολογίων και συνεντεύξεων), και σε έμμεσες μεθόδους. Οι τελευταίες στηρίζονται στην χρησιμοποίηση δεικτών και στην χρησιμοποίηση οικονομετρικών υποδειγμάτων. Στην παρούσα εργασία θα εστιάσουμε το ενδιαφέρον μας στις έμμεσες

μεθόδους εκτιμήσεως της παραοικονομίας και ειδικότερα στις μεθόδους που έχουν ως βάση την χρησιμοποίηση οικονομετρικών υποδειγμάτων οι οποίες θεωρούνται περισσότερο αξιόπιστες μέθοδοι προσεγγίσεως του φαινομένου.

Στον Πίνακα 2.2 γίνεται μία γενική σύγκριση των χαρακτηριστικών, των πλεονεκτημάτων και μειονεκτημάτων των μεθόδων αυτών.

Πίνακας 2.2
Μια γενική σύγκριση των μεθόδων εκτίμησης της παραοικονομίας

	Άμεσες μέθοδοι	Έμμεσες μέθοδοι
Κοινό χαρακτηριστικό μεθόδων	Στηρίζονται στη δειγματοληπτική έρευνα	Στηρίζονται στα ίχνη που αφήνει η παραοικονομία σε διάφορες σφαίρες της μετρούμενης οικονομικής πραγματικότητας
Πλεονεκτήματα μεθόδων	<ul style="list-style-type: none"> Μπορούν να παραγάγουν αναλυτικές πληροφορίες για μη καταγραφόμενες οικονομικές δραστηριότητες 	<ul style="list-style-type: none"> Σχετικά χαμηλό κόστος Διαχρονικές εκτιμήσεις
Μειονεκτήματα μεθόδων	<ul style="list-style-type: none"> Υψηλό κόστος Ευαισθησία στον τρόπο διαμόρφωσης του ερωτηματολογίου Μεροληψία απαντήσεων Σημειακή εκτίμηση Μη τακτική διεξαγωγή Έλλειψη διαχρονικής συνέπειας 	<ul style="list-style-type: none"> Πολλές από τις υποθέσεις που θέτουν δεν ελέγχονται από τη θεωρία Πολλές φορές υπάρχει πρόβλημα με τα στοιχεία που χρησιμοποιούνται

Πηγή : Βαβούρας και Μανωλάς (2004)

Αναλυτικότερα, με βάση το κριτήριο της προέλευσης των δεδομένων κατά τον Τάτσο (2001), οι μέθοδοι μέτρησης της παραοικονομίας χωρίζονται σε άμεσες και έμμεσες.

Οι άμεσες μέθοδοι στηρίζονται στην δειγματοληπτική έρευνα όπου εξετάζεται η συμπεριφορά των ατόμων είτε μέσα από συνεντεύξεις, είτε μέσω ερωτηματολογίου. Οι ερωτώμενοι φανερώνουν την δραστηριοποίηση τους στην παραοικονομία, ή τη δραστηριοποίηση άλλων. Στις έρευνες με ερωτηματολόγια είναι δυνατόν να προκύψουν ποιοτικά χαρακτηριστικά, τέτοια που να αποκαλύπτουν και άλλες παραμέτρους που συντελούν στην εξάπλωση της φοροδιαφυγής. Τέτοια είναι το επίπεδο φορολογικής ηθικής, οι αντιλήψεις των ερωτώμενων για το βαθμό φορολογικής δικαιοσύνης, κ.α. Παρόλα αυτά, οι μέθοδοι αυτές

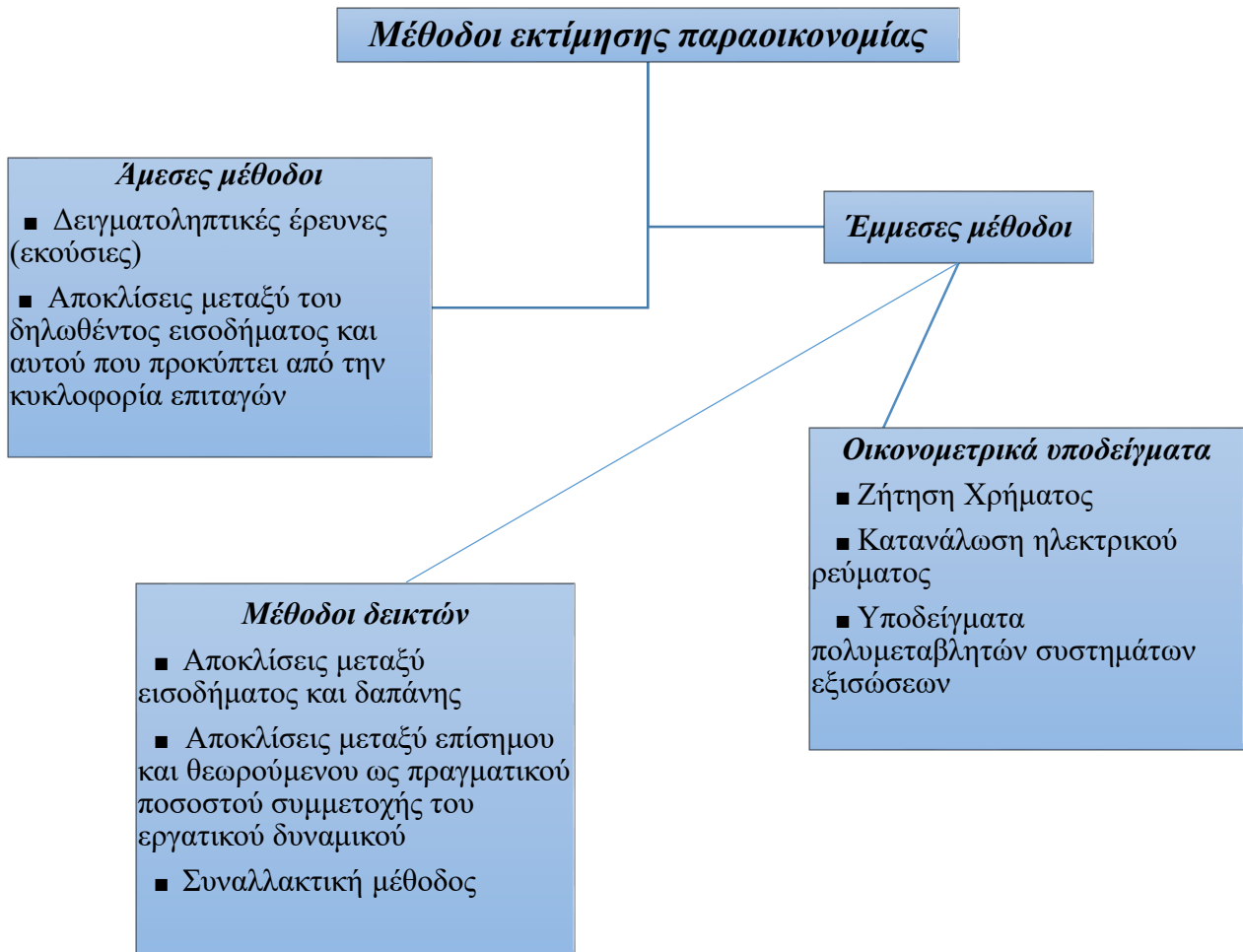
χαρακτηρίζονται από υψηλό κόστος, γεγονός που κάνει αποτρεπτική την τακτική επανάληψή τους.

Στις έμμεσες μεθόδους γίνεται μελέτη μακροοικονομικών μεγεθών για την ανακάλυψη πιθανού ίχνους σκιάδους οικονομίας. Οι μέθοδοι αυτές διακρίνονται σε εκείνες που χρησιμοποιούν δείκτες και σε εκείνες που στηρίζονται σε οικονομετρικά υποδείγματα. Οι μέθοδοι των δεικτών διακρίνονται με κριτήριο το είδος των ενδείξεων. Έτσι έχουμε τις ενδείξεις που εντοπίζονται στην απόκλιση μεταξύ εισοδήματος και δαπάνης, τα ίχνη στην αγορά εργασίας και τις ενδείξεις στα νομισματικά μεγέθη. Αντίθετα οι μέθοδοι των υποδειγμάτων αποτελούν πολύπλοκες τεχνικές μέτρησης του μεγέθους και διαχρονικής εξέλιξης της παραοικονομίας, που δεν στηρίζονται σε κάποια θεωρία για την παραοικονομία.

Κατά τον Schneider (1990) οι άμεσες και έμμεσες μέθοδοι μέτρησης της παραοικονομίας λαμβάνουν υπόψη τους, έναν μόνο δείκτη ο οποίος εντοπίζει όλα τα αποτελέσματα της παραοικονομίας και τα αποτελέσματα αυτά βεβαίως εμφανίζονται στην παραγωγή, στην αγορά εργασίας αλλά και στην αγορά χρήματος. Διακρίνει λοιπόν μία επιπλέον μέθοδο μέτρησης της παραοικονομίας, την υποδειγματική προσέγγιση που λαμβάνει υπόψη τις πολλαπλές αιτίες και τα πολλαπλά αποτελέσματα που οδηγούν στη δημιουργία και την ανάπτυξη της παραοικονομίας.

Σύμφωνα με τον O' Higgins (1980), ανάλογα με το βαθμό ομαδοποίησης των ιχνών που αφήνει η παραοικονομία, μπορεί να γίνει διάκριση μεταξύ μακροπροσεγγίσεων και μικροπροσεγγίσεων. Οι μακροπροσεγγίσεις βασίζονται σε μακρομεγέθη (πληθυσμός και μέγεθος εργατικού δυναμικού, εθνικό εισόδημα- δαπάνη και μέγεθος της νομισματικής κυκλοφορίας). Οι μικροπροσεγγίσεις χρησιμοποιούν τα δεδομένα που αναφέρονται στα άτομα (φορολογικές δηλώσεις, έρευνες οικογενειακών προϋπολογισμών, ειδικές έρευνες με αποκλειστικό σκοπό τον εντοπισμό παραοικονομικών δραστηριοτήτων μέσα από ερωτηματολόγια).

Στο Διάγραμμα 2.2 παρουσιάζεται μία ταξινόμηση των μεγεθών εκτίμησης της παραοικονομίας όπως παρουσιάστηκε αναλυτικά παραπάνω.

Διάγραμμα 2.2
Ταξινόμηση των μεθόδων εκτίμησης της παραοικονομίας

2.7 Ανακεφαλαίωση

Η παραοικονομία δεν αποτελεί ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε πρόσφατα. Είναι ευρύτερα αποδεκτό πως το ποσοστό της είναι μεγαλύτερο και συνεχώς αυξανόμενο απ' ό,τι παλαιότερα. Συγκεκριμένα, η παραοικονομία είναι ένα μεγάλο ποσοστό της συνολικής πραγματικής οικονομικής δραστηριότητας μια χώρας, όπου η τελευταία αποτελείται από την επίσημη(μετρούμενη), την ανεπίσημη(άτυπη) και την παραοικονομία (νόμιμων και παράνομων πράξεων).

Συνοπτικά, η παραοικονομία είναι δυνατόν να ασκεί μείζονος σημασίας επιδράσεις στην οικονομική δραστηριότητα - επίσημη οικονομία, μέσω των «παραμορφώσεων» που συνεπάγεται για διάφορους οικονομικούς δείκτες-οδηγούς της οικονομικής πολιτικής. Η λανθασμένη πληροφόρηση που παρέχουν οι επίσημες στατιστικές για τόσο σημαντικά ζητήματα, όπως είναι η ανεργία, ο πληθωρισμός, το μέγεθος της κατανάλωσης, η παραγωγικότητα και η διανομή του εισοδήματος μπορεί να έχουν σοβαρά συνεπαγόμενα για το είδος της ασκούμενης πολιτικής και τη φύση των αναμενομένων αποτελεσμάτων, με προεκτάσεις οικονομικής, κοινωνικής και εθνικής σημασίας, που δεν είναι πλήρως διακριτές εκ πρώτης όψεως.

Το φαινόμενο αυτό όμως, αποτελεί πρόκληση για το κράτος κοινωνικής ευημερίας. Η αύξηση της παραοικονομίας μειώνει τα φορολογικά έσοδα και επομένως την ποσότητα και την ποιότητα των αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρονται. Προκειμένου να αποφευχθεί η υποβάθμιση των κοινωνικών υπηρεσιών παρατηρείται η αύξηση των φορολογικών συντελεστών αλλά και των ρυθμίσεων με σκοπό την καταπολέμηση της παραοικονομίας. Αυτό ενισχύει τα κίνητρα προς τη φοροδιαφυγή και καταφυγή στην παραοικονομία σε ένα φαύλο κύκλο. Από την άλλη πλευρά, η μείωση των φορολογικών συντελεστών ως μέσο αύξησης των φορολογικών εσόδων μέσω της επέκτασης της επίσημης οικονομίας, εξουδετερώνεται από τις αρνητικές επιπτώσεις των ρυθμίσεων του παρεμβατικού κράτους. Συνεπώς απαιτείται όχι μόνο μείωση των φορολογικών συντελεστών και των επιβαρύνσεων από την κοινωνική ασφάλιση, αλλά και δραστικός περιορισμός των μη φορολογικών παραγόντων που υποθάλλουν την ανάπτυξη της παραοικονομίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΔΙΑΦΥΓΗ

3.1 Εισαγωγή

Η φορολογία αποτελεί βασικό στοιχείο άντλησης δημοσίων εσόδων καθώς παρέχει τους χρηματικούς πόρους στα κράτη για να μπορούν να εφαρμόσουν τις πολιτικές τους. Το φορολογικό σύστημα αποτελεί ένα κεντρικό θεσμό ο οποίος επηρεάζει την κατανάλωση, την αποταμίευση, κατευθύνει τους διαθέσιμους επενδυτικούς πόρους και καθορίζει το επιχειρηματικό κλίμα κάθε κράτους. Ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας του κάθε φορολογικού συστήματος όμως, έχει αντίκτυπο τόσο στο ίδιο όσο και στα υπόλοιπα κράτη.

Η διαμόρφωση των φορολογικών συστημάτων είναι μια σύνθετη διαδικασία στην οποία συντελούν οικονομικοί, νομικοί, διοικητικοί και πολιτικοί παράγοντες ενώ οι επιδράσεις του κάθε φορολογικού συστήματος στο οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο είναι καθοριστικές. Το ύψος των φορολογικών συντελεστών, ο καθορισμός της φορολογικής βάσης, το μείγμα των άμεσων και έμμεσων φόρων, η παραχώρηση φορολογικών προνομίων ή κινήτρων, ο τρόπος οργάνωσης και λειτουργίας της φορολογικής διοίκησης αποτελούν αντικείμενα απόφασης από κάθε ξεχωριστό κράτος, με βασική προτεραιότητα τα εθνικά συμφέροντα.

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλύσουμε το σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της παραοικονομίας, τη φορολογία. Συγκεκριμένα, αναλύεται το φορολογικό πλαίσιο της Ελλάδας με βάση την ελληνική βιβλιογραφία για την ανάπτυξη χρήσιμων και βασικών ορισμών και εννοιών. Στη συνέχεια του κεφαλαίου παρέχεται αναλυτική πληροφόρηση σχετικά με τις κατηγορίες των φόρων και τη διάκρισή τους κάνοντας παράλληλα και ιστορική αναδρομή του φορολογικού συστήματος της χώρας μας σε βάθος χρόνου, ενώ αναλυτική είναι και η αναφορά στις ισχύουσες διατάξεις και τους Νόμους που ακολουθούνται σήμερα. Τέλος γίνεται αναφορά στο φαινόμενο της φοροδιαφυγής και γίνεται διαχωρισμός από αυτό της παραοικονομίας μιας

και παρατηρείται συχνά σύγχυση των δύο εννοιών, γεγονός που οδηγεί σε ανακριβή συμπεράσματα.

3.2 Ορισμοί και εισαγωγικές έννοιες

Ανέκαθεν η άσκηση κρατικής εξουσίας είχε συνδεθεί με την επιβολή οικονομικών βαρών, τα οποία αποτελούσαν και τις κύριες πηγές κάλυψης των δαπανών λειτουργίας της. Κεντρική θέση μεταξύ αυτών των πηγών άντλησης εσόδων για το κράτος έχει η φορολογία. Στην σύγχρονη εποχή το κοινωνικό κράτος έχει δαπάνες εξαιρετικά αυξημένες και άρα είναι αναγκαία η μετάθεση πόρων από την ιδιωτική οικονομία στο κράτος με αναγκαστικά χαρακτηριστικά μέσα, όπως ο φόρος.

Ο φόρος βέβαια είναι οικονομικό φαινόμενο και συνιστά όμως συγχρόνως θεσμό του δικαίου. Για αυτό το λόγο αποτέλεσε και αποτελεί αντικείμενο επεξεργασίας τόσο της οικονομικής όσο και της νομικής επιστήμης. Από οικονομική άποψη, ο φόρος συνιστά αναγκαστικό μέσο μετάθεσης αγοραστικής δύναμης από ιδιωτικούς φορείς στο Δημόσιο.

Για την ελληνική επιστήμη, ο κλασικός ορισμός της έννοιας του φόρου που έγινε αποδεκτός σύμφωνα με τον Γάλλο Οικονομολόγο G. Jézé είναι ο εξής: *«Ο φόρος αποτελεί άμεση και οριστική παροχή των ιδιωτών προς τη δημόσια εξουσία, που είναι αναγκαία για την κάλυψη των δημοσίων βαρών»*.

Ο Φινοκαλιώτης (2005) αναφέρει πως φόρος είναι η αναγκαστική εισφορά που καταβάλλουν οι ιδιώτες, χωρίς κάποια αντιπαροχή, την οποία εισπράττει το κράτος για την αντιμετώπιση των δημοσίων αναγκών του.

Από τον προαναφερθέντα ορισμό γίνεται φανερό ότι τα στοιχεία που συνθέτουν την έννοια του φόρου είναι :

- α) Ο χαρακτήρας του ως άμεσης χρηματικής παροχής του ιδιώτη προς το Κράτος
- β) Το υποχρεωτικό της παροχής του
- γ) Ο οριστικός χαρακτήρας της παροχής
- δ) Η «μονομέρεια» της παροχής, δηλαδή η έλλειψη ειδικού ανταλλάγματος από πλευράς του Κράτους προς τον ιδιώτη
- ε) Οι λειτουργίες του: η κάλυψη δαπανών αλλά και η επιδίωξη επίτευξης άλλων οικονομικών και κοινωνικών στόχων του Σύγχρονου Κοινωνικού Κράτους.

Η φορολογία εκτός από ένα μέσο με το οποίο οι κυβερνήσεις χρηματοδοτούν δημόσιες δαπάνες επιβάλλοντας φόρους στους πολίτες και τις επιχειρήσεις, χρησιμοποιείται ώστε να πραγματοποιηθούν με επιτυχία συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες όπως τη μείωση της ανεργίας ή την προώθηση της ανάπτυξης. Οι διάφοροι φόροι επιβάλλονται σύμφωνα με κάποιους βασικούς κανόνες που ρυθμίζουν το περιεχόμενο του φορολογικού δικαιώματος του κράτους και τον τρόπο ασκήσεως αυτού. Αυτό αποτελεί την «φορολογική νομοθεσία» που με την σειρά της αποτελεί μέρος του «φορολογικού δικαίου», δηλαδή νόμους με φορολογικό περιεχόμενο, νομολογία δικαστηρίων, εγκύκλιοι του Υπουργείου Οικονομικών, διεθνείς συμβάσεις κ.α.

Το κυριότερο γνώρισμα του ελληνικού φορολογικού συστήματος είναι ότι είναι εξαιρετικά πολύπλοκο. Μερικοί από τους λόγους που συνέβαλαν σημαντικά στο πολύπλοκο του φορολογικού συστήματος σύμφωνα με τους Αναστασόπουλος και Φορτσάκης (2003) είναι οι εξής:

- Ο ασυνήθιστα μεγάλος αριθμός φόρων.
- Ο μεγάλος αριθμός διαφορετικών φορολογικών κινήτρων.
- Ο μεγάλος αριθμός των έκτακτων φόρων, εισφορών κτλ.
- Το γεγονός ότι ορισμένοι φόροι επιβάλλονται με πάρα πολλούς και διαφορετικούς συντελεστές.
- Το γεγονός ότι κατά την εισαγωγή ενός αγαθού, αυτό επιβαρύνεται ταυτόχρονα έως και δέκα διαφορετικούς φόρους, δασμούς, εισφορές.

Μέχρι και τις αρχές του αιώνα μας η φορολογία είχε να επιτελέσει μία μόνο λειτουργία, την κάλυψη των δημοσίων δαπανών και την μεταβίβαση των αναγκών από τους ιδιώτες στο κράτος, χωρίς να έχει οποιαδήποτε επίδραση στην οικονομική ζωή.

Ειδικότερα, η φορολογία δεν έπρεπε να έχει οποιαδήποτε επίδραση στη διανομή του εισοδήματος και η σχέση της με αυτό έπρεπε να παραμείνει αναλλοίωτη. Μεταγενέστερη όμως μελέτη ειδικών κατέληξε πως με όποιο τρόπο και αν είναι οργανωμένοι οι φόροι ενός φορολογικού συστήματος έχουν επίσης και τις εξής δυο λειτουργίες:

- A. **Οικονομικές:** διότι οι φόροι μπορούν να αποτελέσουν ένα ισχυρό εργαλείο στην επίλυση του προβλήματος της οικονομικής ύφεσης όπως και στην αντιμετώπιση των διαταραχών του οικονομικού συστήματος, καθώς με την μείωση της φορολογίας υπάρχει η δυνατότητα να αυξηθεί η αγοραστική δύναμη των ιδιωτών που με τη σειρά της να οδηγήσει σε αύξηση της ζήτησης των αγαθών και μέσω αυτής αύξηση της παραγωγής.

B. **Κοινωνικές:** διότι η φορολογία μπορεί να αποτελέσει ένα μέσο του κράτους για την αντιμετώπιση του σοβαρού κοινωνικού και οικονομικού προβλήματος της ανισοκατανομής του πλούτου. Η βελτίωση της κατανομής του πλούτου είναι δυνατόν να επιδιωχθεί τόσο μέσω της άμεσης όσο και της έμμεσης φορολογίας με μεγαλύτερης σημασίας φορολογικό συντελεστή αυτόν του εισοδήματος.

3.3 Οι διακρίσεις των φόρων

Στη χώρα μας, όπως και γενικότερα στο σύνολο των χωρών της διεθνούς κοινότητας, επικρατεί το σύστημα της πολλαπλής φορολογίας, της επιβολής δηλαδή περισσότερων του ενός φόρων, επειδή έτσι εξυπηρετούνται καλύτερα οι σκοποί του φόρου. Ο Θεοχαρόπουλος (2002) αναφέρει πως οι ποικίλοι φόροι που επιβάλλονται μπορούν να διακριθούν α) ως προς τη φορολογική τους βάση, δηλαδή το οικονομικό μέγεθος επί του οποίου υπολογίζεται ο φόρος σε αναφορά και προς το πρόσωπο του φορολογούμενου, β) ως προς τη μέθοδο προσδιορισμού της φορολογητέας ύλης, γ) ως προς τη μέθοδο υπολογισμού τους, δ) ως προς το χαρακτήρα του φορολογικού συντελεστή. Στη συγκεκριμένη έρευνα θα αναφερθούμε στη διάκριση των φόρων σε σχέση με τη φορολογική βάση, και συγκεκριμένα στη σχέση μεταξύ άμεσων και έμμεσων φόρων όπου έχουμε χρησιμοποιήσει και στο υπόδειγμα μας.

Σχέση μεταξύ Άμεσων και Έμμεσων Φόρων

Αν και ο διαχωρισμός της φορολογίας σε άμεση και έμμεση δεν φαίνεται να είναι ορθός από επιστημονική άποψη, αφού πολλοί ερευνητές συμφωνούν ότι η διάκριση αυτή παρουσιάζει μεγάλες αδυναμίες, επικρατεί εντούτοις ακόμη και σήμερα.

Έτσι, παρά τις εκφρασμένες αμφισβητήσεις, σε αυτήν την έρευνα θα ακολουθήσουμε και εμείς τον ίδιο διαχωρισμό που υποστηρίζει και ο Φινοκαλιώτης (2005):

Άμεσοι φόροι είναι φόροι εκείνοι τους οποίους υφίσταται οριστικά ο φορολογούμενος, ώστε να συμπίπτει στο ένα και το αυτό πρόσωπο - κατά κανόνα - τόσο η ιδιότητα του φορολογικού οφειλέτη όσο και η ιδιότητα εκείνου που φέρνει το βάρος της φορολογικής επιβάρυνσης.

Οι άμεσοι φόροι, σαν περισσότερο προοδευτικοί, συμβάλουν στην δίκαιη κατανομή των φορολογικών βαρών και άρα θεωρούνται περισσότερο κατάλληλοι από τους έμμεσους για την αναδιανομή του εισοδήματος. Παράλληλα, έχουν μεγαλύτερη εισοδηματική ελαστικότητα και επομένως είναι περισσότερο κατάλληλοι για την σταθεροποίηση της οικονομίας. Κατά

συνέπεια η σχέση μεταξύ άμεσων και έμμεσων φόρων αποτελεί κριτήριο αξιολόγησης του φορολογικού συστήματος.

Έμμεσοι φόροι είναι οι φόροι εκείνοι τους οποίους καταβάλλει μεν ο φορολογούμενος στο Δημόσιο Ταμείο, αλλά υπάρχει τελικά διάσταση μεταξύ φορολογικού οφειλέτη και φορολογουμένου.

3.4 Ουσιώδη Στοιχεία του Φόρου

3.4.1 Φορολογικοί Συντελεστές

Ο φόρος που αντιστοιχεί σε κάθε μονάδα φορολογικής βάσης αποτελεί τον φορολογικό συντελεστή. Η διάκριση που γίνεται στους φορολογικούς συντελεστές είναι σε μέσους δηλαδή το συνολικό ποσό του φόρου που καταβάλλεται από τον υπόχρεο στο φόρο προς το συνολικό ποσό της φορολογητέας ύλης και σε οριακούς όπου αντίθετα είναι το επιπλέον ποσό φόρου που θα πρέπει να καταβάλλει ο υπόχρεος για την αύξηση της φορολογητέας ύλης κατά μία μονάδα. Είναι προφανές πως ο οριακός συντελεστής συμπίπτει με τον μέσο την αναλογική φορολογία ενώ στην προοδευτική φορολογία έχουμε μεγαλύτερο οριακό από μέσο συντελεστή.

3.4.2 Το Υποκείμενο του φόρου

Το άτομο του οποίου τα οικονομικά στοιχεία λαμβάνονται υπόψη για τον υπολογισμό των φόρων αποτελεί το υποκείμενο του φόρου. Αν και συνήθως το υποκείμενο του φόρου είναι αυτό που έχει την υποχρέωση να καταβάλει τον φόρο στο δημόσιο υπάρχουν και περιπτώσεις που αυτό δεν είναι απαραίτητο ή υποχρεωτικό από τον νόμο. Το σύστημα που ισχύει στην χώρα μας είναι πως το υποκείμενο του φόρου μπορεί να είναι είτε φυσικό είτε νομικό πρόσωπο γεγονός αρκετά αμφισβητούμενο από πολλές κατευθύνσεις.

3.4.3 Το Αντικείμενο του Φόρου

Το μέγεθος με βάση το οποίο υπολογίζεται ο φόρος που είναι υποχρεωμένος να καταβάλει ο φορολογούμενος αποτελεί το αντικείμενο του φόρου η αλλιώς την φορολογική βάση. Σήμερα αντικείμενο του φόρου αποτελούν όλα τα οικονομικά στοιχεία του υποκείμενου στο φόρο όπως το εισόδημα του, οι συναλλαγές του, η περιουσία του κ.α.

3.5 Το φορολογικό πλαίσιο στην Ελλάδα

Η εξέταση μερικών βασικών χαρακτηριστικών της ελληνικής οικονομίας και ιδιαίτερα του φορολογικού συστήματος είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε το πρόβλημα της φοροδιαφυγής. Συγκεκριμένα, είναι χρήσιμο να αναφερθούμε στο φορολογικό μας σύστημα και γενικότερα στα βασικά στοιχεία που πρέπει να χαρακτηρίζουν ένα καλό φορολογικό σύστημα. Με βάση την θεωρία από το Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών (1993) , τα βασικά χαρακτηριστικά ενός καλού φορολογικού συστήματος μπορεί να συνοψιστούν ως εξής:

- α) **Οικονομική αποτελεσματικότητα:** το φορολογικό σύστημα δεν πρέπει να παρεμποδίζει την αποτελεσματική κατανομή των οικονομικών πόρων.
- β) **Διοικητική απλότητα:** το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι απλό και φτηνό στη διαχείριση του.
- γ) **Πολιτική υπευθυνότητα:** το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι σχεδιασμένο έτσι, ώστε οι φορολογούμενοι να μπορούν εύκολα να διαπιστώσουν τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματά τους. Με τον τρόπο αυτό το πολιτικό σύστημα θα αντανακλά με μεγαλύτερη ακρίβεια τις προτιμήσεις των πολιτών.
- δ) **Ευκαμψία:** το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι σε θέση να ανταποκρίνεται εύκολα στις μεταβαλλόμενες οικονομικές συνθήκες.
- ε) **Αμεροληψία:** το φορολογικό σύστημα πρέπει να είναι αμερόληπτο σε ότι αφορά τη σχετική μεταχείριση διαφορετικών ατόμων. Πρέπει να είναι δηλαδή δίκαιο.

Είναι γνωστό ότι τα κριτήρια αυτά, σε πολλές περιπτώσεις συγκρούονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, η προσπάθεια αναδιανομής εισοδήματος μέσω του φορολογικού συστήματος (φορολογική δικαιοσύνη) συγκρούεται με την αρχή της οικονομικής αποτελεσματικότητας. Η ταυτόχρονη ικανοποίηση των κριτηρίων αυτών είναι στην πράξη ιδιαίτερα δύσκολη, γι' αυτό και η κυβέρνηση πρέπει να επιλέξει εκείνα τα μέσα που θα της επιτρέψουν να επιτύχει τον «κοινωνικά άριστο» συνδυασμό των διάφορων κριτηρίων.

Το πιο σημαντικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο σχεδιασμός ενός καλού φορολογικού συστήματος είναι ο προσδιορισμός της φορολογικής βάσης. Μια από τις βασικότερες επιδιώξεις όλων σχεδόν των φορολογικών μεταρρυθμίσεων, είναι η διεύρυνση της φορολογικής βάσης. Θέματα όπως πόσον υπερτερεί η άμεση ή η έμμεση φορολογία, για το πόσο πλατιά είναι η φορολογική βάση και για το ποιες εξαιρέσεις και απαλλαγές

δικαιολογούνται, είναι πολύπλοκα και με μεγάλες αμφισβητήσεις τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη.

Γενικά, γίνεται δεκτό ότι σε σχέση με την οικονομική αποτελεσματικότητα τη μικρότερη απώλεια για την είσπραξη ενός συγκεκριμένου ποσού εσόδων, προκαλούν οι φόροι πλατιάς βάσης, γιατί με τον τρόπο αυτό οι φορολογικοί συντελεστές μπορεί να είναι χαμηλότεροι και να προκαλούν έτσι μικρότερες στρεβλώσεις. Για το αν υπερτερούν οι άμεσοι ή οι έμμεσοι φόροι, το θέμα δεν είναι απόλυτα ξεκαθαρισμένο, αν και πολλοί διακεκριμένοι οικονομολόγοι θεωρούν ότι οι άμεσοι φόροι υπερτερούν γενικά των έμμεσων.

Το φορολογικό Σύστημα της Ελλάδας: Κύρια Χαρακτηριστικά και Ιδιομορφίες

Το κυριότερο, ίσως γνώρισμα του ελληνικού φορολογικού συστήματος είναι ότι είναι εξαιρετικά πολύπλοκο, αν και μετά την εισαγωγή του ΦΠΑ², το 1987, η κατάσταση έχει ελαφρά βελτιωθεί. Μερικοί από τους λόγους που συνέβαλαν σημαντικά στο πολύπλοκο του φορολογικού συστήματος σύμφωνα με τους Φορτσάκης και Φωτόπουλος (2008) είναι οι εξής:

1. Ο ασυνήθιστα, μεγάλος αριθμός των φόρων, ιδιαίτερα των έμμεσων φόρων, οι οποίοι έχουν συσσωρευτεί τα τελευταία 40 χρόνια και πολλοί από τους οποίους έχουν πολύ μικρή απόδοση.
2. Ο μεγάλος αριθμός διαφορετικών «φορολογικών κινήτρων» που δόθηκαν από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 μέχρι σήμερα για την προώθηση των επενδύσεων, της εισαγωγής κεφαλαίων από το εξωτερικό, της περιφερειακής ανάπτυξης, των εξαγωγών, της ναυτιλίας της συγχώνευσης μικρών επιχειρήσεων, της ανάπτυξης του χρηματιστηρίου και της κεφαλαιαγοράς γενικότερα.
3. Ο μεγάλος αριθμός των έκτακτων φόρων, εισφορών κ.λπ. που επιβλήθηκαν από το 1950 έως σήμερα για την αντιμετώπιση έκτακτων αναγκών στον Προϋπολογισμό ή στο Ισοζύγιο Πληρωμών. Αρκετοί από αυτούς τους «έκτακτους φόρους παρέμειναν στο φορολογικό σύστημα, για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (π.χ. «τέλος ύδρευσης» ΚΗ΄ ψήφισμα).
4. Το γεγονός ότι ορισμένοι φόροι επιβάλλονταν μέχρι πρόσφατα με πάρα πολλούς και διαφορετικούς συντελεστές. Ο ΦΚΕ³, π.χ., επιβαλλόταν με 24 κύριους και αρκετούς

² ΦΠΑ: Φόρος Προστιθέμενης Αξίας

³ ΦΚΕ : Φόρος Κύκλου Εργασιών

«ειδικούς» συντελεστές. (Ειδικά για την περίπτωση αυτή η εισαγωγή του ΦΠΑ αποτελεί βελτίωση).

5. Το γεγονός ότι το ίδιο αγαθό, ιδιαίτερα κατά την εισαγωγή, είναι δυνατό να επιβαρύνεται ταυτόχρονα έως και με 10 διαφορετικούς φόρους, δασμούς, εισφορές κλπ. Η εισαγωγή του ΦΠΑ απλοποίησε ελαφρώς το σύστημα, κυρίως γιατί ο ΦΚΕ και το χαρτόσημο ενοποιήθηκαν σε ένα φόρο.
6. Η αοριστία της φορολογικής βάσης ορισμένων φόρων και ιδιαίτερα των δύο γενικών φόρων κατανάλωσης, του χαρτοσήμου και του ΦΚΕ. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι η φορολογική βάση του χαρτοσήμου περιλάμβανε και το χαρτονόμισμα και απαιτήθηκε ειδική νομοθετική ρύθμιση για να απαλλαγούν τα τραπεζογραμμάτια από το τέλος χαρτοσήμου. Η έκταση αλλά και η αοριστία της φορολογικής βάσης του χαρτοσήμου είναι τέτοια που οι Break και Turvey (1964) συμπέραναν ότι «... δεν είναι δυνατό να επιχειρηθεί περιγραφή της». Αν και ένα μέρος του χαρτόσημου ενσωματώθηκε στο ΦΠΑ, η δυσκολία καθορισμού της φορολογικής βάσης του χαρτοσήμου παραμένει, γιατί το τμήμα που ενσωματώθηκε στο ΦΠΑ είχε μάλλον ξεκάθαρη φορολογική βάση. Στην περίπτωση του ΦΚΕ τα πράγματα δεν ήταν καλύτερα. Υπήρχε μόνιμο πρόβλημα προσδιορισμού των «βιομηχανικών και βιοτεχνικών επιχειρήσεων» που είχαν υποχρέωση καταβολής του φόρου. Από το ένα μέρος υπήρχε το πρόβλημα του μεγέθους, δηλαδή πόσο «μεγάλη» θα έπρεπε να ήταν η βιοτεχνία για να υπαχθεί στο ΦΚΕ. Από το άλλο μέρος υπήρχε το θέμα της μεταποιητικής διαδικασίας, δηλαδή του τρόπου παραγωγής του προϊόντος. Για αυτό σε πάρα πολλές περιπτώσεις απαιτείτο μια κατά περίπτωση προσέγγιση για να προσδιοριστεί εάν μια επιχείρηση ανήκε στη φορολογική βάση του ΦΚΕ ή όχι. Έτσι, Π.χ., είχε αποφασιστεί ότι η παρασκευή μαγιονέζας (ακόμη και σε βιομηχανική κλίμακα) δεν υπαγόταν στο ΦΚΕ, ενώ η παρασκευή μουστάρδας, ρώσικης σαλάτας κλπ υπαγόταν. Επίσης, οι επιχειρήσεις που παρήγαγαν φύλλα «κυματιστής» λαμαρίνας από επίπεδη λαμαρίνα υπάγονταν στο ΦΚΕ, ενώ οι επιχειρήσεις που έλιωναν παλιά μέταλλα για την κατασκευή νέων χυτών αντικειμένων δεν υπάγονταν σε ΦΚΕ.
7. Τέλος, από το γεγονός ότι το χαρτόσημο (αλλά και ορισμένοι άλλοι φόροι) δεν ήταν ένας φόρος αλλά μια σωρεία διαφορετικών και διακεκριμένων φόρων, με διαφορετικές φορολογικές βάσεις, διαφορετικούς συντελεστές, διαφορετικό τρόπο είσπραξης του φόρου και, το κυριότερο, με διαφορετικές επιπτώσεις στην οικονομία.

3.6 Εννοιολογική οριοθέτηση της Φοροδιαφυγής

Το φαινόμενο της φοροδιαφυγής αποτελεί το πιο συνηθισμένο οικονομικό έγκλημα και η εμφάνισή του συμπίπτει χρονικά με την εμφάνιση των φόρων. Το μέγεθος του φαινομένου στην Ελλάδα, οι δυσμενείς επιδράσεις του στην οικονομία και στην κατανομή των βαρών, αλλά και η αντοχή που επιδεικνύει διαχρονικά, το έχει θέσει τα τελευταία χρόνια στο επίκεντρο των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών αναζητήσεων και προβληματισμών.

Τόσο ο αριθμός των φόρων και η πολυπλοκότητα των φορολογικών συστημάτων όσο και η ποικιλία των μέσων που χρησιμοποιούν οι φορολογούμενοι για να μειώσουν την φορολογική τους υποχρέωση, καθιστούν πολύ δύσκολη τη διατύπωση ενός ενιαίου και γενικά αποδεκτού ορισμού.

Ως φοροδιαφυγή (tax evasion) νοείται κάθε παράνομη πράξη ή παράλειψη των φορολογούμενων, που έχει σκοπό τη μείωση της νόμιμης φορολογικής υποχρέωσης και την αποφυγή καταβολής του φόρου. Ως τέτοιες παράνομες ενέργειες μπορούν να αναφερθούν η απόκρυψη από τις επιχειρήσεις των πωλήσεών τους, η απόκρυψη ή η υποεκτίμηση από τους φορολογούμενους των εισοδημάτων τους, η λαθραία εισαγωγή εμπορευμάτων, η μη δήλωση περιουσιακών στοιχείων, η κατοχή των οποίων υπόκειται σε φορολογία ή η δήλωση τους σε τιμή χαμηλότερη της κανονικής, κλπ.

Ένας ορισμός που θεωρείται ικανοποιητικός από αρκετούς μελετητές (Κανελλόπουλος 1995 και Department of the Treasury, 1983, κ.α.) είναι ότι η φοροδιαφυγή αποτελεί :

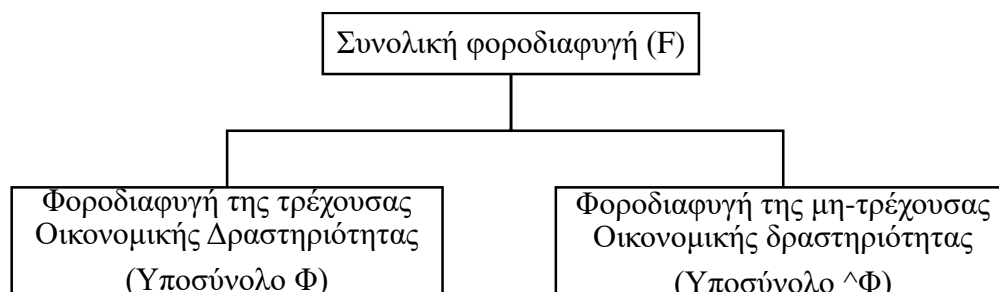
- Το τμήμα εκείνο του φόρου, το οποίο αντιστοιχεί σε εισόδημα που θα έπρεπε, με βάση την ισχύουσα νομοθεσία, να δηλώνεται οικειοθελώς από τους φορολογούμενους στις αρμόδιες φορολογικές αρχές, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δε δηλώνεται και
- Το τμήμα των έμμεσων φόρων και λοιπών άμεσων φόρων, το οποίο με βάση την ισχύουσα φορολογική νομοθεσία θα έπρεπε να εισπράττεται και να αποδίδεται εθελοντικά στο κράτος, αλλά για οποιοδήποτε λόγο δε φθάνει ποτέ στο δημόσιο ταμείο.

Ορισμένοι, ωστόσο συγγραφείς υποστηρίζουν ότι στον ορισμό της φοροδιαφυγής, πρέπει επίσης να περιληφθούν:

- Οι φόροι οι οποίοι δεν καταβλήθηκαν στο κράτος λόγω παροχής φορολογικών απαλλαγών και κινήτρων, χωρίς να επιτευχθεί το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα (Παυλόπουλος, 1987) και
- Οι τόκοι που αντιστοιχούν στο τμήμα εκείνο των φόρων που καταβάλλονται με καθυστέρηση και μετά τη λήξη του οικείου δημοσιονομικού έτους, συνήθως μετά από κάποια ρύθμιση (Μανεσιώτης, 1990).

Από τον παραπάνω ορισμό προκύπτει ότι για να μην υπάρχει φοροδιαφυγή θα πρέπει οι φορολογούμενοι να δηλώνουν τη φορολογητέα ύλη εθελοντικά. Αν στον ορισμό αυτό προστεθεί και η χρονική διάσταση (Μανεσιώτης, 1990) θα πρέπει η δήλωση της φορολογητέας ύλης και η καταβολή του αντίστοιχου φόρου να γίνεται όχι μόνο εθελοντικά, αλλά και εγκαίρως. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η υποχρέωση καταβολής φόρων που προκύπτει ως αποτέλεσμα φορολογικών ελέγχων, συμβιβασμών κλπ. θα πρέπει να θεωρηθεί φοροδιαφυγή. Επίσης, φοροδιαφυγή υπάρχει και όταν πραγματοποιείται η βεβαίωση των φόρων, αλλά τελικά δεν επιτυγχάνεται η είσπραξή τους. Τέλος σημειώνεται ότι με την ευρύτερη του όρου έννοια στη φοροδιαφυγή πρέπει να περιληφθεί και η εισφοροδιαφυγή, δηλαδή η μη καταβολή εισφορών στους ασφαλιστικούς οργανισμούς.

Σύμφωνα με τον Μανεσιώτη (1990) η φοροδιαφυγή διακρίνεται σε δύο κατηγορίες. Πρώτον η φοροδιαφυγή που σχετίζεται με την τρέχουσα συνολική οικονομική δραστηριότητα (εισόδημα συντελεστών παραγωγής του τρέχοντος οικονομικού έτους κ.λπ.) και δεύτερον, φοροδιαφυγή που δε σχετίζεται με την τρέχουσα συνολική οικονομική δραστηριότητα (φορολογία μεταβιβάσεως κληρονομιών κλπ.). Διαγραμματικά:

Διάγραμμα 3.1

Κατηγοριοποίηση Φοροδιαφυγής

Αρχικά μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι εφόσον η φοροδιαφυγή σχετίζεται με την τρέχουσα και μη-τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα και η παραοικονομία μόνο με την τρέχουσα οικονομική δραστηριότητα δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι δυο υπό εξέταση έννοιες ταυτίζονται.

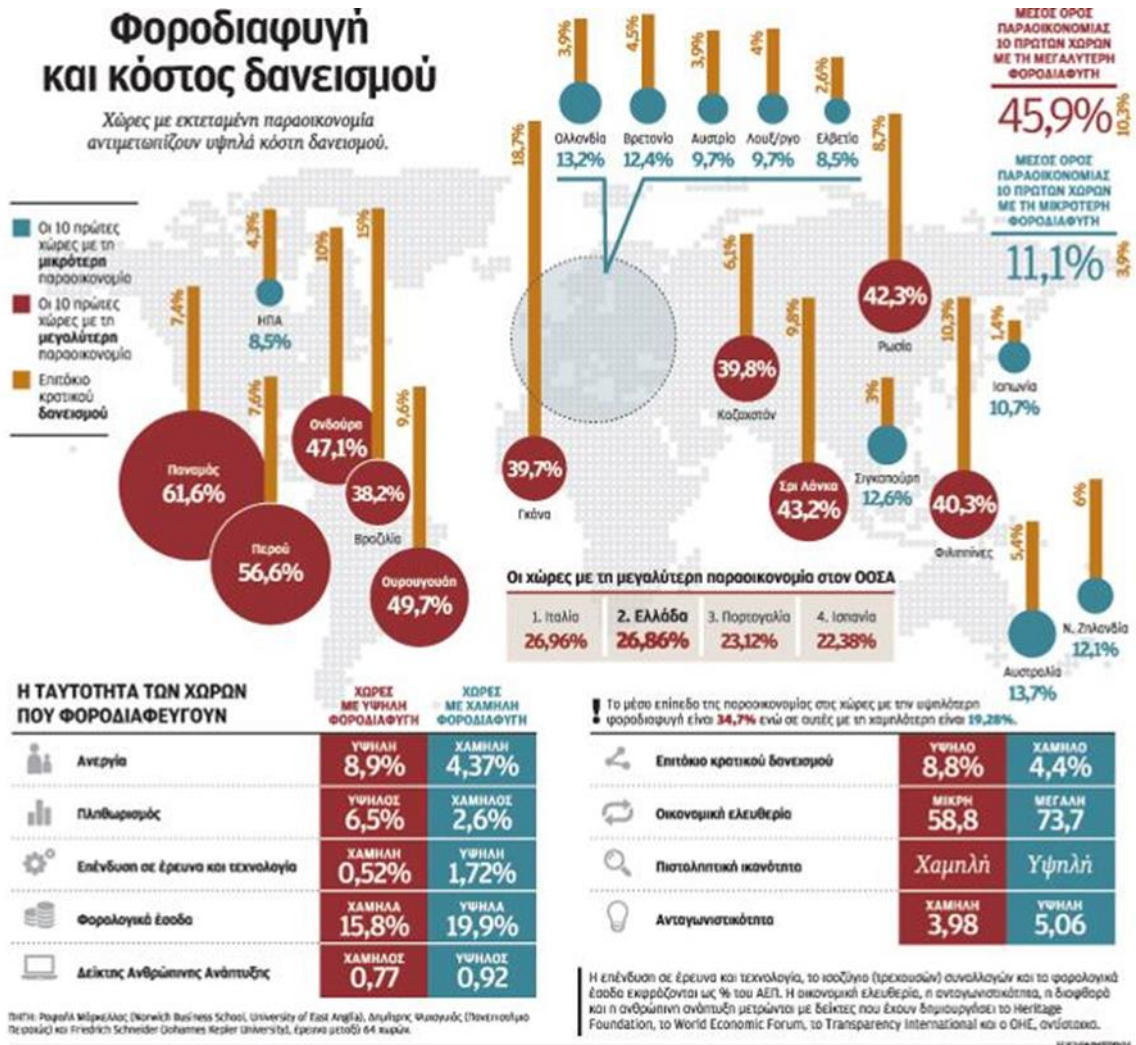
Η καταπολέμηση της φοροδιαφυγής προϋποθέτει μείωση των δημοσίων δαπανών και φόρων και δεν αντιμετωπίζεται με νέους φόρους, αυστηρότερες ποινικές ή διοικητικές κυρώσεις που θίγουν τα δικαιώματα των φορολογουμένων. Η πελατειακή πολιτική των κυβερνήσεων από το 2009 και μετά να αυξήσουν τους φόρους αντί να μειώσουν τη δημόσια σπατάλη, οδήγησε σε αναλογική αύξηση του φαινομένου της φοροδιαφυγής.

Παρόλα αυτά, τα φορολογικά έσοδα και οι ασφαλιστικές εισφορές ως ποσοστό του ΑΕΠ το 2014, έφτασαν το 39% στην Ελλάδα. Το αντίστοιχο ποσοστό το 2010 ήταν 33,5% ενώ το 2013 ήταν 38,3%. Η αναλογία φορολογικών εσόδων και κοινωνικών εισφορών έναντι του ΑΕΠ ανήλθε στο 40% σε επίπεδο ΕΕ και στο 41,5% σε επίπεδο ευρωζώνης. Η αύξηση αυτή δεν οφείλεται στον περιορισμό της φοροδιαφυγής αλλά στην αύξηση των φόρων που κλήθηκαν να πληρώσουν οι συνεπείς φορολογούμενοι που μέχρι σήμερα πλήρωναν κανονικά τους φόρους τους, σε αντίθεση με τους επιτήδειους που φοροδιαφεύγουν.

Το Υπουργείο Οικονομικών, παρόλο τις προσπάθειες της κυβέρνησης να πατάξει την φοροδιαφυγή, φαίνεται πως αδυνατεί να εισπράξει τα πρόστιμα από αυτούς που πρέπει πρώτα από όλους να πληρώσουν, δηλαδή όσους φοροδιαφεύγουν.

Φοροδιαφυγή και κόστος δανεισμού

Χώρες με εκτεταμένη παραοικονομία αντιμετωπίζουν υψηλά κόστη δανεισμού.

Πηγή : <http://www.kathimerini.gr/847722/article/oikonomia/ellhnikh-oikonomia/h-koyltoyra-ths-forodiayfghs-sthn-ellada>

Διάγραμμα 3.2 Φοροδιαφυγή και κόστος δανεισμού

Το 2014, οι φόροι στην παραγωγή και τις εισαγωγές αποτέλεσαν το μεγαλύτερο μέρος των φορολογικών εσόδων στην ΕΕ (που αντιστοιχεί στο 13,6% του ΑΕΠ), ενώ ακολουθούν οι καθαρές εισφορές κοινωνικής ασφάλισης (13,4%) και οι φόροι εισοδήματος και πλούτου (12,8%). Διαφορετική ήταν η κατάσταση σε επίπεδο ευρωζώνης, όπου τα φορολογικά έσοδα από τις καθαρές κοινωνικές εισφορές έφτασαν στο 15,5%, οι φόροι στην παραγωγή και στις εισαγωγές στο 13,3% και τέλος οι φόροι στο εισόδημα και στον πλούτο στο 12,5%.

Στην Ελλάδα, το μεγαλύτερο μέρος των φορολογικών εσόδων προήλθε από τους φόρους στην παραγωγή και στις εισαγωγές (15,7%) και ακολουθούν οι καθαρές κοινωνικές εισφορές (13,4%) και τέλος οι φόροι στο εισόδημα και στον πλούτο (9,7%).

3.7 Προσδιοριστικοί παράγοντες και συνέπειες της φοροδιαφυγής

Παρακάτω θα επισημανθούν οι πιο σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες από τους οποίους εξαρτάται η τάση των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή και η επιτυχία της προσπάθειάς τους να φοροδιαφύγουν σύμφωνα με τον Τάτσο (2001).

i. Το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο του πληθυσμού

Έχει διαπιστωθεί ότι όσο χαμηλότερο είναι το μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο του πληθυσμού, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση για φοροδιαφυγή. Αυτό συμβαίνει γιατί στις χώρες που έχουν χαμηλό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο, οι φορολογούμενοι δεν μπορούν να συνειδητοποιήσουν ότι τα έσοδα από τους φόρους χρησιμοποιούνται για να καλυφτεί το κόστος παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών που ικανοποιούν συλλογικές ανάγκες.

ii. Ο τρόπος κατανομής του φορολογικού βάρους

Η τάση για φοροδιαφυγή είναι *ceteris paribus*, μεγαλύτερη όταν η κατανομή των φορολογικών βαρών δεν είναι σύμφωνη με την επικρατούσα στο κοινωνικό σύνολο αντίληψη περί κοινωνικής δικαιοσύνης.

iii. Το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης

Όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο της φορολογικής επιβάρυνσης, τόσο μεγαλύτερη είναι η τάση για φοροδιαφυγή. Αυτό συμβαίνει γιατί όσο υψηλότερη είναι η φορολογική επιβάρυνση τόσο μειώνεται το διαθέσιμο εισόδημα των φορολογούμενων και κατ' επέκταση οι δυνατότητες ικανοποίησης των αναγκών.

iv. Ο τρόπος δαπάνης των εσόδων

Όσο περισσότερο συνετή και ορθολογική είναι η διαχείριση του δημόσιου χρήματος, τόσο μικρότερη είναι η τάση των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή. Αντίθετα, αν υπάρχει εντύπωση ότι γίνονται σπατάλες, οι φορολογούμενοι θα σχηματίσουν την άποψη ότι το όφελος

τους από τις δημόσιες δαπάνες δεν αντισταθμίζει την προσωπική τους θυσία, με αποτέλεσμα την μείωση της φορολογικής τους συνείδησης και την ενίσχυση της τάσης για φοροδιαφυγή.

v. Η διάρθρωση του φορολογικού συστήματος

Η έκταση της φοροδιαφυγής εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό διάρθρωση τη λειτουργία και την εσωτερική συνοχή του φορολογικού συστήματος. Όλοι οι φόροι δεν παρουσιάζουν τις ίδιες δυνατότητες για φοροδιαφυγή και συνεπώς η διάρθρωση του φορολογικού συστήματος είναι σημαντική. Σημαντική είναι επίσης και η συνοχή του συστήματος καθώς και ο τρόπος με τον οποίο επιβάλλεται κάθε φόρος.

vi. Η οργάνωση και το επίπεδο των φοροτεχνικών υπηρεσιών

Η σωστή οργάνωση των φοροτεχνικών υπηρεσιών και ο εξοπλισμός τους με σύγχρονα μέσα (π.χ. ηλεκτρονικοί υπολογιστές) περιορίζουν σημαντικά τις δυνατότητες φοροδιαφυγής και διευκολύνουν τον εντοπισμό των φοροφυγάδων. Επίσης, το επίπεδο εξειδίκευσης των φορολογικών ελεγκτών και το επίπεδο της ηθικής τους είναι καθοριστικής σημασίας για το σωστό σχεδιασμό και την λειτουργία του φορολογικού συστήματος, την οργάνωση των υπηρεσιών και την αποφυγή ανεπιθύμητων φαινομένων.

vii. Ο βαθμός ανάπτυξης και οργάνωσης της οικονομίας

Σε άρτια οργανωμένες οικονομίες οι συναλλαγές μεταξύ των φορολογούμενων μονάδων καταγράφονται εύκολα και τα φορολογικά όργανα έχουν στην διάθεση τους περισσότερο αξιόπιστο υλικό για να επιτελέσουν το έργο τους. Επομένως, μπορούν συγκριτικά ευκολότερα να περιορίσουν την τάση των φορολογούμενων για φοροδιαφυγή.

viii. Ο βαθμός οργάνωσης της αγοράς

Αν οι επιχειρήσεις που λειτουργούν σε μια χώρα είναι πολλές σε αριθμό, αλλά μικρού μεγέθους, οι δυνατότητες φοροδιαφυγής θα είναι μεγάλες, γιατί η λογιστική οργάνωση των επιχειρήσεων αυτών είναι χαμηλή και η παρακολούθησή τους από τις φορολογικές αρχές δύσκολη έως αδύνατη.

ix. Η διάρθρωση του εθνικού εισοδήματος της χώρας.

Η διάρθρωση του εθνικού εισοδήματος είναι σημαντική για την έκταση της φοροδιαφυγής. Αυτό ισχύει εντονότερα για την φοροδιαφυγή στο φόρο εισοδήματος, γιατί υπάρχουν

εισοδήματα όπου η φοροδιαφυγή είναι περιορισμένη αν όχι αδύνατη, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η παρεμπόδιση της είναι δύσκολη. Στην πρώτη περίπτωση διατυπώνονται τα εισοδήματα από μισθούς και από συντάξεις. Στη δεύτερη τα εισοδήματα από ελευθέρια επαγγέλματα και από αγροτικές δραστηριότητες.

Συνέπειες της φοροδιαφυγής

Ο Αγαπητός (2000) αναφέρει πως η φοροδιαφυγή αποτελεί μια από τις πλέον άσχημες αντικοινωνικής συμπεριφοράς και ως σύνθετο και διαθρωτικό φαινόμενο, συμβάλει στη μείωση της αποτελεσματικότητας της οικονομίας και τη διεύρυνση των κοινωνικών ανισοτήτων εφόσον στρεβλώνει την κατανομή και την αναδιανομή των οικονομικών πόρων βραχυχρόνια και μακροχρόνια. Πιο συγκεκριμένα:

- i. Άτομα που έχουν την ίδια φοροδοτική ικανότητα έχουν διαφορετική φορολογική επιβάρυνση και αυτό γιατί όλοι οι φορολογούμενοι δεν έχουν την διάθεση να γίνουν παραβάτες του νόμου αλλά δεν έχουν τις ίδιες δυνατότητες για φοροδιαφυγή. Το κράτος από την άλλη εφόσον δεν έχει έσοδα από φόρους, για να αναπληρώσει αυτή την απώλεια κρατά τους φορολογικούς συντελεστές σε μεγάλα επίπεδα. Έτσι επιβαρύνονται ακόμα περισσότερο οι συνεπείς φορολογούμενοι.
- ii. Εφόσον το κράτος έχει μειωμένα έσοδα, περιορισμένη δυνατότητα δημοσίων επενδύσεων και δυσκολίες στην εφαρμογή του κοινωνικού κράτους λόγω της φοροδιαφυγής, αναγκάζεται να περιορίσει τις δαπάνες του σε δημόσια έργα, να προσφέρει χαμηλότερη ποιότητα και ποσότητα παρεχόμενων δημόσιων αγαθών ή αναγκάζεται να χρησιμοποιήσει μη ενδεδειγμένα μέσα για να μπορέσει να καλύψει τις ανάγκες του. Συνέπεια αυτού του χρόνιου ελλείμματος στον προϋπολογισμό και της τροφοδότησης του με νέα δάνεια είναι η διόγκωση του δημόσιου χρέους και η έλλειψη σταθερότητας του εθνικού εισοδήματος.
- iii. Προκαλεί αναποτελεσματικότητα στα φορολογικά μέτρα που λαμβάνονται από το κράτος, αναποτελεσματικότητα στα φορολογικά κίνητρα που δίνονται από αυτό, αλλά και αναποτελεσματικότητα στην πολιτική για δικαιότερη κατανομή εισοδήματος.
- iv. Προκαλεί διαταραχή στους όρους ανταγωνισμού των επιχειρήσεων εφόσον η φορολογία είναι μεγάλο κόστος για τις επιχειρήσεις και όσες φοροδιαφεύγουν έχουν ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε σχέση με τις νόμιμες.

- v. Αναγκάζει το κράτος να καταφεύγει για την συγκέντρωση των κρατικών εσόδων σε μεγάλους έμμεσους φόρους προκαλώντας πρόσθετη επιβάρυνση για τα μεσαία και χαμηλά εισοδήματα και έτσι περιορίζει την αναδιανεμητική λειτουργία της προοδευτικής φορολογίας.
- vi. Η φορολογική συνείδηση επηρεάζεται αρνητικά για τους συνεπείς φορολογούμενους, άρα η φοροδιαφυγή μεγαλώνει ακόμα περισσότερο. Το κόστος της φοροδιαφυγής σε ατομικό επίπεδο μεταπηδάει άμεσα και έμμεσα στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και αυτό δυσχεραίνει τις κοινωνικές ομάδες που καταβάλλουν συστηματικά και με συνέπεια τους φόρους που τους αναλογούν.
- vii. Επηρεάζει επίσης τη δομή της οικονομίας, την απόφαση γύρω από την προσφορά και τη ζήτηση κατά κλάδο ή επάγγελμα, την κατανομή του εισοδήματος μεταξύ κατανάλωσης και αποταμίευσης, τις τιμές, το ύψος και το ρυθμό αύξησης των εισαγωγών, τη ροή εισοδήματος στην αλλοδαπή.

Υπάρχουν απόψεις (Γάτσος, 2012) ότι η φοροδιαφυγή έχει και θετικές συνέπειες για την οικονομία και την κοινωνική συμπεριφορά των ατόμων. Πιο συγκεκριμένα:

- Μεγαλώνει η δυνατότητα αποταμίευσης των πολιτών και επιχειρήσεων άρα επιτυγχάνονται οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης,
- Δεν επιτρέπει υπέρμετρα φορολογικά βάρη και αποτρέπονται με αυτό τον τρόπο οι δυσμενείς συνέπειες που έρχονται.

Η φοροδιαφυγή είναι προς όφελος του προϋπολογισμού εφόσον διατηρούνται τα κίνητρα για την πραγματοποίηση δραστηριοτήτων οι οποίες δεν θα γίνονται διαφορετικά άρα το κράτος έχει από αυτές τις δραστηριότητες φορολογικά έσοδα που δεν θα υπήρχαν διαφορετικά. Επίσης οι δημόσιες δαπάνες είναι ανάλογες με τα φορολογικά έσοδα άρα δεν υφίσταται μεταφορά φορολογικού βάρους σε άλλους φορολογούμενους. Τέλος οι δημοσιές δαπάνες έχουν λιγότερο όφελος απ' ό,τι οι ιδιωτικές δαπάνες άρα αυξάνεται και το κοινωνικό όφελος.

3.8 Ανακεφαλαίωση

Οι σημαντικές αδυναμίες που παρουσιάζει το φορολογικό μας σύστημα είναι φανερό πως συντελούν στην ανάπτυξη της φοροδιαφυγής και παραοικονομίας, φαινόμενα στα οποία αναφερθήκαμε εκτενώς τόσο σε αυτό όσο και σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Η πολυνομία, οι ασάφειες πολλών διατάξεων, η ανεπαρκής και αναποτελεσματική οργάνωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών, η γενικότερη πεποίθηση του κοινού ότι το φορολογικό μας σύστημα είναι άδικο και οι συχνές ρυθμίσεις οφειλόμενων φόρων, είναι φαινόμενα ενδημικά πλέον στην ελληνική οικονομία. Τα φαινόμενα αυτά, σε συνδυασμό με τις αδυναμίες του τραπεζικού μας συστήματος, τις αδυναμίες των ελεγκτικών αρχών και τις διαρθρωτικές αλλαγές που συντελούνται στην οικονομία μας, έχουν οδηγήσει πλήθος ατόμων και επιχειρήσεων, ιδιαίτερα μικρών, να βρουν τη φοροδιαφυγή όχι μόνο ως μια επιπλέον πηγή πλουτισμού, αλλά και σε αρκετές περιπτώσεις, ως μέσο επιβίωσης.

Κατά γενική ομολογία, η σημερινή κατάσταση θεωρείται από όλους σχεδόν τους φορείς και την κοινή γνώμη γενικότερα, ως δυσάρεστη και η ανάγκη για την αντιμετώπιση των φαινομένων της φοροδιαφυγής και της παραοικονομίας κρίνεται ως λίαν επιτακτική. Πρέπει να τονιστεί ότι η σοβαρότητα του προβλήματος, δεν μπορεί και δεν πρέπει να οριοθετηθεί μόνο με βάση τις επιπτώσεις των φαινομένων στα φορολογικά έσοδα, κάτι που φαίνεται να κυριαρχεί σε όλες τις προσπάθειες αντιμετώπισής τους. Δεν είναι υπερβολικό να τονιστεί ότι η αντιμετώπιση της παραοικονομίας και της φοροδιαφυγής έχει σημαντικές επιπτώσεις και σε άλλους τομείς, πέρα από τα φορολογικά έσοδα, όπως η διάρθρωση και το μέγεθος των επιχειρήσεων, η απασχόληση, η συμπεριφορά ατόμων και κράτους κ.α.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΥΠΟΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

4.1 Εισαγωγή

Βασικό αντικείμενο ενδιαφέροντος της οικονομικής και πολιτικής ζωής της χώρας μας τα τελευταία χρόνια αποτελεί το θέμα της έκτασης της φορολογίας και της παραοικονομίας, ειδικότερα εν μέσω οικονομικής κρίσης. Η παραοικονομία ασκεί μείζονος σημασίας επιδράσεις στην επίσημη οικονομία, μέσω των παραμορφώσεων που συνεπάγεται για διάφορους οικονομικούς δείκτες-οδηγούς της οικονομικής πολιτικής. Η λανθασμένη πληροφόρηση που παρέχουν τα στατιστικά στοιχεία για τόσο σημαντικά ζητήματα, όπως είναι η ανεργία, ο πληθωρισμός, η φορολογία, η παραγωγικότητα και η διανομή του εισοδήματος, μπορεί να έχουν σοβαρά συνεπαγόμενα για το είδος της ασκούμενης πολιτικής και τη φύση των αναμενομένων αποτελεσμάτων.

Η συγκεκριμένη έρευνα έχει ως στόχο να παράσχει ένα πλαίσιο που θα επιτρέψει την κατανόηση της έννοιας της παραοικονομίας αλλά και να παραθέσει τους παράγοντες που επηρεάζουν το μέγεθός της. Συγκεκριμένα επικεντρώνεται στο σημαντικότερο παράγοντα που είναι η φορολογική επιβάρυνση.

Για να καταλήξουμε στο μοντέλο, μελετήσαμε και αξιοποιήσαμε ιδέες οι οποίες πάρθηκαν από ερευνητές διεθνούς κύρους. Θελήσαμε να εξετάσουμε την επίπτωση που έχει η οικονομική κρίση στην παραοικονομία με τη βοήθεια ψευδομεταβλητής στη χρονική περίοδο.

4.2 Ερευνητικές Υποθέσεις

Στο κεφάλαιο αυτό, προσδιορίζεται και περιγράφεται το ζήτημα που θα διερευνηθεί και θέτουμε τις υποθέσεις που θέλουμε να ερευνήσουμε. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, μέσα από έρευνα και στατιστική ανάλυση γίνεται προσπάθεια να διερευνηθεί η σχέση της παραοικονομίας με τις εξής μεταβλητές: άμεσοι φόροι, έμμεσοι φόροι, ποσοστό εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (social security contributions), ποσοστό φορολογίας εταιρικών κερδών. Επίσης με τη χρήση ψευδομεταβλητής στη χρονική περίοδο εξετάσουμε την επίπτωση που έχει η οικονομική κρίση στην παραοικονομία.

Μέσα από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση γεννήθηκαν τρεις υποθέσεις που πιστεύουμε ότι χρήζουν απάντησης, προκειμένου να υπάρξει μεγαλύτερη σαφήνεια και καλύτερη αντίληψη του υπό εξέταση θέματος αυτής της εργασίας. Οι ερευνητικές υποθέσεις είναι οι ακόλουθες:

H1: Η αύξηση της έμμεσης φορολογίας επηρεάζει θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας.

H2: Η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αυξάνει τους δείκτες της παραοικονομίας.

H3: Η οικονομική κρίση επηρέασε θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας.

Για την ανάλυση και απάντηση των παραπάνω υποθέσεων χρησιμοποιήσαμε δεδομένα από 34 χώρες-μέλη του Ο.Ο.Σ.Α.⁴ Το χρονικό πλαίσιο που μελετάμε είναι τα δεκαπέντε συνεχόμενα έτη 2000-2014, μέσα στα οποία έχουν συμβεί σημαντικές αλλαγές τόσο στην ελληνική όσο και στην παγκόσμια οικονομία. Η σημαντικότερη αλλαγή την οποία αξίζει να λάβουμε υπόψη μας είναι η οικονομική κρίση, η οποία επηρέασε σε μεγάλο βαθμό το φαινόμενο που μελετάμε. Για την ανάλυση των αποτελεσμάτων και την εξαγωγή πιο ασφαλών συμπερασμάτων, αξιοποιήσαμε το πρόγραμμα στατιστικής ανάλυσης SPSS (v. 20).

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές που αξιοποιήθηκαν για να περιγράψουν το ποσοστό της παραοικονομικής δραστηριότητας μέσα από μοντέλο παλινδρόμησης αφορούν μεταβλητές φορολογίας όπως οι άμεσοι φόροι, οι έμμεσοι φόροι, το ποσοστό εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (social security contributions) και το ποσοστό φορολογίας των εταιρικών κερδών (tax on corporate profits). Τέλος, το μοντέλο μας συμπληρώνουν άλλοι δύο μακροοικονομικοί

⁴ <https://data.oecd.org/>

δείκτες που σχετίζονται με το εισόδημα και την εργασία: το ποσοστό ανεργίας και το κατά κεφαλήν εισόδημα σε χιλιάδες δολάρια (\$).

4.3 Μοντέλο Παλινδρόμησης

Η ανάλυση παλινδρόμησης είναι μια διαδικασία που εφαρμόζεται για την ανάλυση των σχέσεων μεταξύ μιας εξαρτημένης μεταβλητής και μιας ή περισσότερων ανεξάρτητων μεταβλητών. Χρησιμοποιείται κυρίως για την πρόβλεψη των τιμών της εξαρτημένης μεταβλητής αλλά και για τον καθορισμό της δομής της σχέσης μέσα από τη μαθηματική εξίσωση που συσχετίζει την εξαρτημένη με τις ανεξάρτητες μεταβλητές.

Η απλή γραμμική παλινδρόμηση πολιτικοποιεί τη σχέση δύο συνεχών τυχαίων μεταβλητών X και Y , υπό τη μορφή ενός γραμμικού υποδείγματος, στο οποίο οι τιμές της μιας μεταβλητής εκτιμώνται (ή προβλέπονται) από τις τιμές της άλλης. Αν οι τιμές της μεταβλητής Y εκτιμώνται από τις τιμές της X , τότε η Y ονομάζεται εξαρτημένη μεταβλητή και η μεταβλητή X ονομάζεται ανεξάρτητη ή εκτιμητής της Y .

Γραφικά, η σχέση των μεταβλητών μπορεί να περιγράψει με τη βοήθεια μιας ευθείας γραμμής, η οποία θα προσεγγίζει κατά το μέγιστο δυνατό το σύνολο των σημείων που απεικονίζονται στο εσωτερικό του διαγράμματος. Ο προσδιορισμός της ευθείας είναι απαραίτητο να γίνει με τρόπο αντικειμενικό, ώστε να διασφαλίζεται η βέλτιστη προσέγγιση των σημείων από αυτήν. Η μέθοδος η οποία συνήθως χρησιμοποιείται για το σκοπό αυτόν, είναι γνωστή ως μέθοδος των ελαχίστων τετραγώνων (least squares).

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της γραμμικής παλινδρόμησης, με εξαρτημένη μεταβλητή το ποσοστό της παραοικονομίας (shadow economy) και ανεξάρτητες μεταβλητές το κατά κεφαλήν εισόδημα σε χιλ. \$, τους άμεσους φόρους, τους έμμεσους φόρους, το ποσοστό ανεργίας, τις δαπάνες κοινωνικής ασφάλισης και τη φορολογία των εταιρικών κερδών. Με αυτόν τον τρόπο θέλουμε να δούμε εάν και κατά πόσο το ποσοστό

της παραοικονομίας επηρεάζεται από τις υπόλοιπες μεταβλητές αλλά και από το συνολικό δείγμα.

Στο αρχικό μοντέλο, ο συντελεστής προσδιορισμού R^2 είναι 0,529 με τον προσαρμοσμένο συντελεστή στο 0,520. Παρακάτω ακολουθεί πίνακας των ανεξάρτητων μεταβλητών που εξηγούν το μοντέλο:

Πίνακας 4.1

Πίνακας μοντέλου εκτίμησης της Παραοικονομίας 34 χωρών του ΟΟΣΑ για τα έτη 2000-2014

Ανεξάρτητες Μεταβλητές	Εκτιμώμενοι Συντελεστές
Ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα σε χιλιάδες δολάρια (\$)	$\lambda_1 = -0,238^{***}$ (-9,819)
Ποσοστό άμεσης φορολογίας (σε % του ΑΕΠ)	$\lambda_2 = -0,247^{***}$ (-3,604)
Ποσοστό έμμεσης φορολογίας (σε % του ΑΕΠ)	$\lambda_3 = 0,724^{***}$ (7,169)
Ποσοστό εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (σε % του ΑΕΠ)	$\lambda_4 = -0,179^{**}$ (-2,667)
Ποσοστό ανεργίας (σε % του εργατικού δυναμικού)	$\lambda_5 = 0,297^{***}$ (4,130)
Ποσοστό φορολογίας των εταιρικών κερδών (σε % των συνολικών κερδών)	$\lambda_6 = 0,680^{***}$ (4,337)
Συντελεστής προσδιορισμού (R^2) : 0,529 Προσαρμοσμένος Συντελεστής (Adjusted R Square) : 0,520	
Σημείωση: Το δείγμα περιλαμβάνει 34 χώρες του ΟΟΣΑ και τα δεδομένα που αξιοποιήθηκαν ήταν της περιόδου 2000 έως 2014. Στις παρενθέσεις εμφανίζονται οι τιμές των t-statistics. Τα αστέρια *, **, *** αντιπροσωπεύουν το επίπεδο σημαντικότητας 10%, 5% και 1% αντίστοιχα.	

Τα αποτελέσματα του παραπάνω μοντέλου μας δείχνουν μια αναμενόμενη εικόνα για το ζήτημα της παραοικονομίας. Παρατηρούμε ότι όλες οι επιλεγμένες μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας -1% πλην του ποσοστού εισφορών κοινωνικής ασφάλισης που είναι στατιστικά σημαντικό σε επίπεδο 5% . Αυτό μας διαβεβαιώνει ότι μπορούμε να εξάγουμε ασφαλή συμπεράσματα και ότι ο αντίκτυπος που έχουν αυτές οι μεταβλητές στην εξαρτημένη, δηλαδή το ποσοστό παραοικονομίας, είναι σημαντικός.

Πιο συγκεκριμένα, το ποσοστό της παραοικονομίας επηρεάζεται αρνητικά από το ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα σε χιλιάδες δολάρια (\$), το ποσοστό άμεσης φορολογίας, που σχετίζεται με το εισόδημα και το ποσοστό εισφορών κοινωνικής ασφάλισης. Αυτό είναι κάτι φυσιολογικό, αφού οι εισοδηματικές μειώσεις οδηγούν τον πληθυσμό σε «παράνομες» λύσεις εξοικονόμησης χρημάτων, ενώ μια αύξηση στο εισόδημα ενθαρρύνει τους πολίτες να αποφύγουν την παραοικονομία. Επίσης, οι αυξήσεις των άμεσων εισφορών και των εισφορών κοινωνικής ασφάλισης, είναι αντίκτυπος ευμάρειας και αποθαρρύνουν τους πολίτες από το να καταφεύγουν σε λύσεις παραοικονομίας.

Από την άλλη, θετικά παρατηρούμε να επηρεάζεται το ποσοστό παραοικονομίας από το ποσοστό έμμεσης φορολογίας, το ποσοστό ανεργίας και το ποσοστό φορολογίας των εταιρικών κερδών. Όταν η έμμεση φορολογία για αγαθά και υπηρεσίες αυξάνει, επηρεάζει θετικά την παραοικονομία, ενθαρρύνοντας τους πολίτες και τους επιχειρηματίες να αποφύγουν τις νόμιμες διαδικασίες αποδείξεων αγοράς. Ο συντελεστής που έχει αυτή η μεταβλητή στο μοντέλο είναι ο μεγαλύτερος με $0,724$, γεγονός που δείχνει το μέγεθος του επηρεασμού της παραοικονομίας από την έμμεση φορολογία. Αυτό είναι και ο λόγος που οι αρχές της πολιτείας είναι πολύ ευαίσθητες στο κομμάτι της παράνομης διακίνησης αγαθών χωρίς αποδείξεις αγοράς. Η αύξηση του δείκτη της ανεργίας ενθαρρύνει του πολίτες να καταφύγουν σε «μαύρη» εργασία, εξαιτίας της μεγάλης τους ανάγκης να εργαστούν, χωρίς να υπολογίζουν τα εργασιακά τους δικαιώματα και υποχρεώσεις.

Τέλος, η αύξηση στη φορολογία των κερδών των επιχειρήσεων επηρεάζει επίσης σε μεγάλο βαθμό το ποσοστό παραοικονομίας, με συντελεστή $0,680$ και υψηλή στατιστική σημαντικότητα. Αυτό είναι απόλυτα λογικό να συμβαίνει, αφού όσο αυξάνει η φορολογία στα κέρδη των επιχειρήσεων, τόσο αυτές οδηγούνται σε λύσεις παραοικονομίας, προκειμένου να εξασφαλίσουν περισσότερα κέρδη. Για το λόγο αυτό, η πολιτεία δίνει μεγάλη βαρύτητα στους

φορολογικούς ελέγχους των επιχειρήσεων, ενώ τα πρόστιμα για παραοικονομική δραστηριότητα στις επιχειρήσεις είναι ιδιαίτερα υψηλά.

Θέλοντας, ωστόσο, να εντοπίσουμε πιθανές αλλαγές και διαφοροποιήσεις που επιφέρει η οικονομική κρίση στο παραπάνω μοντέλο, αξιοποιήσαμε τη βοήθεια μιας ψευδομεταβλητής (dummy variable). Η ψευδομεταβλητή πήρε τιμή 0 για τα έτη από το 2000 έως και το 2007 και τιμή 1 για τα έτη από το 2008 έως και το 2014. Με αυτόν τον τρόπο, γίνεται η προσπάθεια να εξεταστεί η επίπτωση της οικονομικής κρίσης στην παραοικονομική δραστηριότητα για τις 34 χώρες του δείγματος.

Έτσι, καταλήγουμε στο μοντέλο που περιέχει τις παραπάνω έξι ανεξάρτητες μεταβλητές, συν την ψευδομεταβλητή. Στον πίνακα που ακολουθεί βλέπουμε τις αλλαγές που προέκυψαν στο μοντέλο:

Πίνακας 4.2

Πίνακας μοντέλου εκτίμησης της Παραοικονομίας 34 χωρών του ΟΟΣΑ για τα έτη 2000-2014, με τη χρήση ψευδομεταβλητής για το διαχωρισμό χρονικών περιόδων.

Ανεξάρτητες Μεταβλητές	Εκτιμώμενοι Συντελεστές
Ετήσιο κατά κεφαλήν εισόδημα σε χιλιάδες δολάρια (\$)	$\lambda_1 = -0,265^{***}$ (-9,778)
Ποσοστό άμεσης φορολογίας (σε % του ΑΕΠ)	$\lambda_2 = -0,218^{***}$ (-3,145)
Ποσοστό έμμεσης φορολογίας (σε % του ΑΕΠ)	$\lambda_3 = 0,700^{***}$ (6,932)
Ποσοστό εισφορών κοινωνικής ασφάλισης (σε % του ΑΕΠ)	$\lambda_4 = -0,167^{**}$ (-2,506)
Ποσοστό ανεργίας (σε % του εργατικού δυναμικού)	$\lambda_5 = 0,265^{***}$ (3,629)

Ποσοστό φορολογίας των εταιρικών κερδών (σε % των συνολικών κερδών)	$\lambda_6 = 0,775^{***}$ (4,782)
Ψευδομεταβλητή χρονικής περιόδου (επηρεασμός από την οικονομική ύφεση)	$\lambda_7 = 1,150^{**}$ (2,152)
Συντελεστής προσδιορισμού (R^2) : 0,535 Προσαρμοσμένος Συντελεστής (Adjusted R Square) : 0,525	
Σημείωση: Το δείγμα περιλαμβάνει 34 χώρες του ΟΟΣΑ και τα δεδομένα που αξιοποιήθηκαν ήταν της περιόδου 2000 έως 2014. Στις παρενθέσεις εμφανίζονται οι τιμές των t-statistics. Τα αστέρια *, **, *** αντιπροσωπεύουν το επίπεδο σημαντικότητας 10%, 5% και 1% αντίστοιχα.	

Αντίστοιχα, τα αποτελέσματα των συντελεστών προσδιορισμού, κανονικού και προσαρμοσμένου είναι 0,535 και 0,525 και μπορούν να θεωρηθούν ικανοποιητικά

Η εικόνα που μας δίνει ο πίνακας του νέου μοντέλου είναι παρόμοια με αυτή που είδαμε παραπάνω. Παρατηρούμε ότι οι μεταβλητές είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο σημαντικότητας 1%, πλην του ποσοστού εισφορών κοινωνικής ασφάλισης και της ψευδομεταβλητής, αυτή τη φορά, που είναι στατιστικά σημαντικές σε επίπεδο 5%.

Οι εκτιμώμενοι συντελεστές δεν αλλάζουν πρόσημο. Παρατηρούμε ότι οι μεταβλητές με τον υψηλότερο συντελεστή συνεχίζουν να είναι η έμμεση φορολογία και η φορολογία στα κέρδη των επιχειρήσεων, εντούτοις, η δεύτερη έχει τον υψηλότερο αυτή τη φορά με 0,775.

Σημαντικό είναι εδώ να παρατηρήσουμε τον συντελεστή της ψευδομεταβλητής με τιμή 1,150 και στατιστική σημαντικότητα στο επίπεδο του 5%. Αυτό το στοιχείο επιβεβαιώνει την αρχική μας υπόθεση, ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση επηρέασε θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας. Όπως είναι λογικό και προφανές, όταν επηρεάζεται η οικονομία μιας χώρας αρνητικά, αφενός οι πολίτες και οι επιχειρήσεις στρέφονται σε λύσεις παραοικονομίας προκειμένου να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο και αφετέρου δημιουργούνται στρεβλώσεις που δεν επιτρέπουν στους μηχανισμούς οικονομικής πολιτικής να λειτουργήσουν με αποτελεσματικότητα.

4.4 Συμπεράσματα

Μετά από την παραπάνω ανάλυση ακολουθούν τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουμε σχετικά με το θέμα της παραοικονομικής δραστηριότητας και το βαθμό επηρεασμού της από τους μακροοικονομικούς δείκτες που επιλέξαμε για το μοντέλο μας. Επίσης, γίνεται και ο έλεγχος των υποθέσεων που τέθηκαν στην αρχή της μελέτης, για το εάν επιβεβαιώνονται από τα ευρήματα ή όχι.

Η πρώτη υπόθεση (H1), ότι η αύξηση της έμμεσης φορολογίας επηρεάζει θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας επιβεβαιώνεται. Αυτή η θετική σχέση εμφανίζεται από τους εκτιμώμενους συντελεστές του μοντέλου.

Η δεύτερη υπόθεση (H2), που υποστηρίζει ότι η αύξηση του ποσοστού ανεργίας αυξάνει τους δείκτες της παραοικονομίας επιβεβαιώνεται επίσης από τους εκτιμώμενους συντελεστές του μοντέλου με στατιστική σημαντικότητα στο επίπεδο του 1%.

Η τρίτη υπόθεση (H3) για το ότι η οικονομική κρίση επηρέασε θετικά το ποσοστό της παραοικονομίας επιβεβαιώνεται με τη χρήση της ψευδομεταβλητής στο μοντέλο παλινδρόμησης που αναπτύχθηκε παραπάνω.

Συμπερασματικά, η παραοικονομία αποτελεί ένα σημαντικό πρόβλημα για τις οικονομίες κάθε χώρας. Επηρεάζεται και επηρεάζει σημαντικά τους βασικούς μακροοικονομικούς δείκτες κάθε χώρας και είναι ένα από τα κύρια σημεία προς αντιμετώπιση από κάθε κυβερνητικό φορέα. Αυτό είναι άλλωστε και ο λόγος που όλο και περισσότεροι νόμοι προσπαθούν να την πατάξουν.

Σημαντικό ρόλο, τέλος, παίζει η οικονομική ύφεση στην αύξηση της παραοικονομικής δραστηριότητας. Σε περιόδους που η οικονομία μιας χώρας κλονίζεται από κρίση, οι πολίτες φαίνεται πως ενθαρρύνονται να στραφούν στην παραοικονομία προκειμένου να διατηρήσουν το βιοτικό τους επίπεδο, αδιαφορώντας για τις συνολικές συνέπειες αυτής της απόφασης. Κάτι τέτοιο βυθίζει την οικονομία σε ακόμα μεγαλύτερη ύφεση, αφού αναγκάζει τις κυβερνήσεις να πάρουν ακόμα πιο σκληρά φορολογικά μέτρα και όλο αυτό καταλήγει σε μια αρνητική σπείρα.

4.5 Περιορισμοί και επιφυλάξεις

Σε αυτό το σημείο θέλουμε να αναφέρουμε κάποιους περιορισμούς και επιφυλάξεις σχετικά με την έρευνα και τα δεδομένα. Η λήψη των δεδομένων έγινε από την επίσημη ιστοσελίδα στατιστικών του ΟΟΣΑ, ωστόσο τα στοιχεία της παραοικονομίας λήφθηκαν από το άρθρο των Schneider και Buehn (2012) “Shadow economies in highly developed OECD countries: What are the driving forces?” και όχι από κάποια επίσημη σελίδα στατιστικών. Όσο κι αν βασιστήκαμε σε πολύ έγκριτους ερευνητές, δε μπορούμε να μη διατηρήσουμε κάποιες επιφυλάξεις για την απόλυτη ακρίβεια των αποτελεσμάτων.

Ακόμη, για κάποιες χώρες η ιστοσελίδα του ΟΟΣΑ δεν έχει δεδομένα για όλα τα έτη, πράγμα που μπορεί να διαφοροποιεί ελάχιστα τα τελικά αποτελέσματα, αλλά όχι τη γενική εικόνα.

Τέλος, το ποσοστό της παραοικονομίας είναι ένας δείκτης πολύ ευαίσθητος και δύσκολος στη μέτρησή του και είναι πιθανό οι χώρες να μη δίνουν και τα πιο ακριβή στοιχεία στη δημοσιότητα.

4.6 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να δείξουν ακόμα περισσότερα στοιχεία για την παραοικονομία και τη σχέση της με τους διάφορους μακροοικονομικούς δείκτες. Μεγαλύτερα δείγματα χωρών θα μπορούσαν να δώσουν ακόμα πιο ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Ένα δείγμα προς μελέτη θα μπορούσε να είναι αυτό των χωρών της Ασίας και της Άπω Ανατολής που παρουσιάζουν ραγδαία οικονομική ανάπτυξη τα τελευταία χρόνια. Μια τελευταία πρόταση θα μπορούσε να είναι η χρήση διαφορετικής μεθόδου εκτίμησης που να παρουσιάζει την επίπτωση που έχει στην παραοικονομία, η συστηματική μελέτη των ετών μετά την οικονομική κρίση για χώρες που τους επιβλήθηκαν αυστηρά μέτρα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αγαπητός, Γ.(2000), «Η τροχιά της Ελληνικής Οικονομίας τον 21ο αιώνα», Εκδοτικές Επιχειρήσεις Κ. & Π. Σμπίλιας, Αθήνα
- Αναστασόπουλος, Ι. και Φορτσάκης, Θ. (2003), «Φορολογικό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα.
- Βαβούρας, Ι. και Κούρτης, Α.(1991), «Παραοικονομία: Η έκταση του φαινομένου στην Ελλάδα και το Εξωτερικό», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Βαβούρας, Ι. και Μανωλάς, Γ.(2004), «Η παραοικονομία στην Ελλάδα και τον κόσμο, προσέγγιση των βασικών πτυχών του προβλήματος», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Θεοχαρόπουλος, Λ. (2002), «Φορολογικό Δίκαιο Γενικό», Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη.
- Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών (1993), «Φορολογικό καθεστώς, παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Μελετητική Ομάδα ΚΕΠΕ, (1995), «Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή: Μετρήσεις και οικονομικές επιπτώσεις», Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Αθήνα
- Μπάρμπας, Ν. και Φινοκαλιώτης, Κ. (2011), «Δημόσια Οικονομικά: φόροι, δημόσια δάνεια, δημόσιες δαπάνες», Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη
- Μανεσιώτης, Β. (1994), Η Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα, Τα Δημόσια Οικονομικά Στην Ελλάδα, Εκδόσεις Σμπίλια
- Παυλόπουλος, Π. (2002) Η Παραοικονομία στην Ελλάδα, επανεξέταση, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα
- Παυλόπουλος, Π. (1987), «Η παραοικονομία στην Ελλάδα: Μια πρώτη ποσοτική οριοθέτηση», ΙΟΒΕ, Αθήνα
- Τάτσος, Ν. (2001), «Παραοικονομία και Φοροδιαφυγή στην Ελλάδα», Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Τάτσος, Ν. (2012), «Θεωρία των Φόρων και Φορολογική Πολιτική», Εκδόσεις Κρητική, Αθήνα.
- Φινοκαλιώτης, Κ. (2005), «Φορολογικό Δίκαιο», Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα
- Φορτσάκης, Θ. και Φωτόπουλος, Ι. (2008), «Φορολογική Νομοθεσία», Οικονομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα

Ξένη

- Anoop Singh, Sonali Jain- Candra, and Adil Mohommad (2012), Inclusive Growth, Institutions, and the Underground Economy, IMF Working Paper/12/47
- Bosco, L. and Mittone, L. (1997), "Tax Evasion and Moral Constraints: some Experimental Evidence.", Blackwell Publishing Ltd, *Kyklos* Vol.50, p.p. 297-324.
- Katsios, S. (2006), The Shadow Economy and Corruption In Greece. *South- Eastern Europe Journal of Economics* 1
- Kirchler, E. (2007), *The Economic Psychology of Tax Behaviour*, Cambridge (UK) University Press, Cambridge
- Kirchler, E., B. Maciejovsky and F. Schneider, (2003), Every Day Representations of Tax Avoidance, Tax Evasion and Tax Flights: Do Legal Differences Matter?, *Journal of Economic Psychology* 24/4, pp. 535-553
- Feige, E.L. (1979), How Big is the Irregular Economy? , *Challenge*, 22(5)
- Frey, B.S., Weck, H. and Pommerehne, W.W. (1982), Has the Shadow Economy Grown in Germany? An Explanatory Study, *Weltwirtschaftliches Archiv.*,118(4)
- Smith, A. (1981α), A Review of the Informal Economy in the European Community. Commission of the European Communities. *Economic Papers*, No 3, Brussels
- Schneider, F. (1986), Estimating the Size of the Danish Shadow Economy using the Currency Demand Approach: An Attempt, *Scandinavian Journal of economics*, 88(4)
- Schneider, F (2004), The size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over the Period 1999 to 2003, *IZA Discussion Paper No. 1431*
- Schneider, F. (2006), *Shadow Economy and Corruption All Over the World: What Do We Really Know?*, Universitat Linz: Institut für Volkswirtschaftslehre, Diskussionspapier
- Schneider, F (2010), The Influence of Public Institutions on the Shadow Economy: An Empirical Investigation for OECD Countries, *European Journal of Law and Economics*
- Schneider, F. (2012), The Shadow Economy and Work in the Shadow: What Do We (Not) Know? , *IZA DP No. 6423*
- Schneider, F. (2013), Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2013: A Further Decline
- Schneider, F (2014), *The Shadow Economy: An Essay by Friedrich Schneider*, *Journal of Economics Literature*

Schneider, F, Buehn, and C. Montenegro (2010), New Estimates for the Shadow Economies All Over the World, International Economics Journal, Vol. 24, No. 4, pp. 443-61

Schneider, F. and C.C. Williams (2013), The Shadow Economy, Institute of Economic Affairs, London

Schneider, F. and Enste, D. (2000), Shadow Economies: Size, Causes and Consequences, Journal of Economics Literature, Vol XXXVIII, pp. 77-114

Schneider, F. and Enste, D. (2002), Hiding in the Shadows: The Growth of the Underground Economy, International Monetary Fund, IMF

Tanzi, V. (1980), Underground Economy Built on Illicit Pursuits is Growing Concern of Economy Policy-makers, IMF Bulletin

Διαδικτυακοί Τόποι

www.naftemporiki.gr/

<http://stats.oecd.org/>

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

www.taxexperts.gr

www.taxheaven.gr

www.opengov.gr